

DE METHODOLOGIE EN MENSVISIE VAN ADAM SMITH

Bachelorscriptie Economie

Dirk Verloop
355315

Begeleider: dr. Rudi Verburg

Voorwoord

Voor u ligt mijn bachelorscriptie over de methodologie en de mensvisie van Adam Smith, waarmee ik mijn bachelor economie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam zal afronden. In deze scriptie zullen de methodologie en de mensvisie van Adam Smith geanalyseerd en uiteengezet worden. Ook zal worden betoogt dat deze samenhangen.

Ik wil mijn begeleider, doctor Rudi Verburg, bedanken voor zijn hulp tijdens het proces van totstandkoming van deze scriptie. Hij hield mij scherp, leerde mij kritisch mijn eigen werk bekijken. Ook bood hij mij inzicht in de wondere wereld van Smith. Hij wist Smith dichtbij te brengen en zijn fascinatie en passie voor dit onderwerp ook op mij over te brengen. Ik hoop deze liefde voor Smith op u over te dragen doormiddel van deze scriptie.

Huize Felix te Rotterdam, 27 februari 2015,

Dirk Verloop

Inhoudsopgave	pagina
Voorwoord	1
Inhoudsopgave	2
Inleiding	3
De economie in crisis; hoe nu verder?	3
Teruggrijpen op het verleden; waarom Smith?	3
Smith's relevantie	4
Methodologie	5
Mensvisie	5
Verhouding methodologie en mensvisie	6
Hoofdstuk 1 De methodologie van Smith	7
Inleiding	7
1.1 De kennistheorie van Hume	7
1.2 Smith over de menselijke wil tot begrijpen	8
1.3 Opbouw en structuur van Wealth of Nations	10
1.4 Kenmerken van Smith's methodologie	10
A - Natuurlijk	10
B - Historisch perspectief	11
C - Systemen	12
1.5 Interdependente relaties als onderzoeksveld van Smith's economie	13
Conclusie	14
Hoofdstuk 2 De mensvisie van Smith	15
Inleiding	15
2.1 Het Schotse project en de menselijke ontwikkeling	16
2.2 De menselijke psyche	17
A - Passies	17
B - Sympathy	18
C - Impartial Spectator	19
2.3 Individu en samenleving	20
2.4 Moraal en economie	22
Conclusie	23
Hoofdstuk drie: Samenhang mensvisie en methodologie	24
Inleiding	24
3.1 Een groot project, één methodologie, één mensvisie	24
3.2 Dialectiek	25
3.3 De brede blik van Smith	26
Conclusie	27
Beperkingen en afsluiting	27
Literatuurlijst	28
Bijlages	31

Inleiding

De economie in crisis; hoe nu verder?

De economische wetenschap staat onder druk (WRR, 2013). Sinds de 'onverwachte' economische crisis van 2008 kwam de roep uit de samenleving waarom de economen hen niet gewaarschuwd hadden. In verschillende media werd openlijk de vraag gesteld of economie überhaupt wel een wetenschap is (Vara, 2013). Economen konden kennelijk niet goed voorspellen, crisismanagement was er ook niet bij en de oplossingen die aangedragen werden door verschillende economen waren vaker tegengesteld dan eenduidig. De economische vakwetenschap had niet alleen gefaald, ze was ook nog eens intern sterk verdeeld. Hoe reageren de economen?

Het zou weinig verrassend zijn als er in deze tijden terug zou worden gegrepen op John Maynard Keynes. Zijn opvattingen worden door sommigen gezien als middel om uit de crisis te komen. Op de manier zoals hij het voorschreef voor de grote crisis in de jaren '30. Een herleving van zijn ideeën en een grondige analyse van zijn werk zouden mogelijk kunnen leiden tot antwoorden op de vragen die nu leven rondom de crisis.

Een andere logische aanpak zou zijn om in moeilijke tijden terug te grijpen op het gedachtegoed van Friedrich August von Hayek. De winnaar van de Nobelprijs in de economie (1974, voor zijn aandeel in het verdedigen en vormgeven van het neoliberale systeem. Datzelfde systeem lijkt nu te wankelen. Het ligt dan in de lijn der verwachting dat juist de grondleggers en voorvechters van deze ideologie geraadpleegd zouden worden, op zoek naar antwoorden. Of wat dacht u van Milton Friedman, als voorvechter van het vrije marktkapitalisme met zijn sterk monetaire insteek voor de economie. Zou deze econoom, die twee jaar na Hayek de Nobelprijs voor de economie won, ons uit de crisis kunnen helpen en ons helpen met onze heroriëntatie op economisch gebied?

Hoewel al deze mannen inderdaad geraadpleegd worden¹ is er ook een onverwachte bron van onderzoek. Het opvallende is dat er een herleving van Adam Smith blijkt te zijn. De achttiende-eeuwse Schotse moraalfilosoof die schrijft over economie. Waarom grijpt de huidige economische wetenschap terug naar Adam Smith? Er is zoveel wat er tegen lijkt te zijn. De wereld van toen was compleet anders dan nu. In de 18^e eeuw voeren mensen nog met houten schepen de oceaan over om specerijen uit Indonesië op te halen, werden oorlogen nog gevoerd te paard, was er nog geen elektriciteit, was het leven van alle dag onvergelijkbaar met het leven nu. Waarom dan toch teruggrijpen op Smith, juist in deze tijd dat de economische wetenschap onder druk staat?

Teruggrijpen op het verleden; waarom Smith?

Er is een toename zichtbaar in de secundaire² literatuur over Smith (Thomson Reuters, 2014) en hij wordt wel meer geciteerd³ dan afgelopen decennia (Thomson Reuters, 2014), met een duidelijke piek in de jaren dat de economie als wetenschap onder druk stond.

Teruggrijpen op de geschiedenis is een stap die vaker gezet wordt in wetenschappen. Juist het halen van inspiratie uit oude boeken of ideeën om daarin nieuwe wegen en invalshoeken te ontdekken is een methode van heroriëntatie die in vele wetenschappen voorkomt. Maar de vraag waarom dan juist Smith zo populair is geworden, blijft dan nog wel staan.

---

¹ Zie bijlage 1

² Zie bijlage 2

³ Zie bijlage 3

Hoewel er voor Smith al heel wat over economie geschreven is wordt Smith door velen gezien als de grondlegger van de economie. Het is goed om daar duidelijk onderscheid in te maken. Xenophon is de eerste die over 'oikonomia' schrijft. Later zullen Plato en Aristoteles en vele andere Griekse denkers hem volgen om dit onderwerp, zijnde de besturing van het huis, de boerderij of de gemeenschap, te beschrijven. In de vroege eeuwen na Christus schrijven kerkvaders over economie als het inzetten van de door God gegeven talenten van de mens. Pas bij de opkomst van moderne staten in het begin van de 17^e eeuw verandert het spreken over economie echt. Het gaat dan veelal over *politieke economie*⁴, een soort staatshuishoudkunde, vaak gedaan voor een vorst die zoveel mogelijk macht en materiele zaken wilde bemachtigen. In diezelfde 17^e eeuw komt⁵ in Frankrijk het idee op dat de economische werkelijkheid gezien kan worden als een natuurlijk lichaam, door God geschapen, waarin alle facetten meewerken ten behoeve van de staat. Tegelijkertijd nemen ook in het Engelse taalgebied de beschouwingen over *political economy* toe. Pas aan het begin van de 18^e eeuw verschijnt Smith op het toneel met zijn *Wealth of Nations* (1776). Hij wordt wel gezien als stichter van de *klassieke school* in de economie, die weer gevolgd wordt vele andere scholen in de 19^e en 20^e eeuw. Vandaag de dag wordt veelal het onderscheid tussen *economics*⁶ en *economy*⁷ gehanteerd.

Hoewel er dus veel was voor Smith, wordt hij vaak als ijkpunt gebruikt. Zijn systematische beschrijving van marktwerking, met de daarvan afgeleide taken van individu en overheid zijn een interessant studieobject. De analyse van de oorsprong van economische groei en de noodzaak ervan worden breed behandeld in zijn oeuvre. Maar wat maakt Smith nu relevant?

Smith's relevantie

Natuurlijk vinden we bij Smith geen oplossing voor de huidige crisis. Het gaat om iets fundamenteelers. Niet voor niets laten de kritische beschouwingen over economie van buitenstaanders en ingewijden zien dat de economie toe is aan het opnieuw doordenken van haar grondslagen, methoden en doelstellingen. Zo gezien ligt het voor de hand te rade te gaan bij degene die bij uitstek deze zaken aan de orde stelt en afweegt: de vader van de economie. In deze scriptie wil ik dan ook onderzoeken wat de relevantie van Smith kan zijn bij het kritisch tegen het licht houden van de economie als wetenschap na aantijgingen van het falen van de economie als wetenschap.

Wat direct opvalt aan het werk van Smith is de andere wijze van kijken naar de economie dan wij gewend zijn. Smith gaat daarin verder dan de voorzichtige aanpassingen die de gedragseconomie voorstelt. Voor Smith is economie nadrukkelijk een menswetenschap: economisch handelen is altijd een vorm van sociaal handelen. Anders gezegd, economisch gedrag speelt zich altijd af in een sociale, politieke en culturele context die bestudeerd wordt vanuit een evolutionair-historisch perspectief. Geen techniek, geen statistische verbanden tussen variabelen tot verhoging van doelstellingen van doelmatigheid, waarin de mens is gereduceerd tot enkele, voor economisch gedrag relevante, kenmerken en vaardigheden zodat afgezien kan worden van de sociale dimensie. In veel gevallen is in de economie de methode van kijken en beoordelen bepalend geworden voor de plaats van de mens. Daarom zijn het deze twee aspecten van het werk van Smith die ik aan de orde wil stellen: zijn methodologie en zijn mensvisie. Om te laten zien dat het in het werk van Smith steeds gaat om een

---

⁴ Antionne de Montchrétien (1575 -1621) is de eerste die deze term noemt in de titel van zijn boek *Traicté de l'économie politique* (1615)

⁵ Bij de fysiocraten

⁶ Economische wetenschap

⁷ De hedendaagse economische praktijk

wisselwerking tussen mens en perspectief van analyse. De probleemstelling van deze scriptie is dan ook als volgt: hoe is in Smith's werk methode en mensvisie met elkaar verweven?

Als antwoord op de hierboven opgeworpen vraag zal veelal als standaard antwoord worden gegeven dat Smith schrijft over de *wezenskenmerken* van de economie (Moos, 1951). En die wezenskenmerken zijn nu nog steeds relevant! Groei, de rol van de mens, vragen rondom instituties en marktwerking, dit zijn onderdelen van de economie die nu (weer) ter discussie staan. Smith's antwoorden en inzichten bestuderen is een weg die mogelijk kan leiden tot antwoorden voor soortgelijke vragen die nu spelen (Recktenwald, 1978).

Methodologie

Wat is de systematiek die Smith hanteert in zijn werk? Deze vraag zal in dit onderdeel aan bod komen. Om antwoorden te vinden op deze vraag naar de systematiek en methodologie van Smith is het goed om breder te kijken dan alleen zijn *Wealth of Nations*. Om te begrijpen waarom Smith zijn grote werk opbouwt zoals hij dat doet, is het belangrijk om te kijken hoe Smith denkt over de opbouw van *wetenschappelijke kennis*. Waarom moeten wij economie bestuderen en wat bestuderen wij eigenlijk in de economie. Smith zal zeggen dat het gaat om interdependente relaties. De economie is geen dichtgetimmerd systeem, het is een tijdelijk functioneren van mensen op markten, die beide afhankelijk zijn van omstandigheden. Economie is veel meer dan een mathematisch stelsel, zoals de economie nu vaak wordt gezien. Het gaat over hoe mensen handelen, functioneren en de wil om dat te analyseren komt voort uit een menselijke aandrang tot het begrijpen van de zaken. Economie staat niet op zichzelf, is geen aparte wetenschap met een aparte methodologie!

Een ander wezenlijk kenmerk van Smith is dat hij zich focust op de relatie tussen mensen. Hij behandelt economie vanuit de mens. Hij probeert menselijk gedrag, hun drijfveren (wel of niet bedoeld) te analyseren. De mens staat centraal in de economie. Niet de techniek, de ICT, of informatie: het gaat bij Smith om menselijk handelen.

Mensvisie

De tweede vraag waar ik op in wil gaan gaat over de mensvisie van Smith. Hoe zag Smith de mens, de ontwikkeling van de mens en wat heeft dat volgens hem te maken met economie? Smith heeft een heel eigenzinnige positieve theorie over de rol van het individu in de samenleving. Deze wordt uiteengezet in zowel *Wealth of Nations* als in *Theory of Moral Sentiments*. Deze boeken lijken tegenstrijdig maar blijken twee kanten te zijn van dezelfde medaille. Het denken over de morele grondslagen van de samenleving en de ontwikkeling van de mens, hoe beïnvloed dat Smith's denken over economie? Ook dan moeten wij ons de vraag weer stellen: 'Is deze mensvisie en zijn visie op de samenleving niet verouderd en achterhaald?' Ook dit punt is essentieel voor de economie nu. De economie die lange tijd gewerkt heeft met het idee van een *homo economicus*, de rationele en redelijke persoon die zich volledig voorspelbaar door het economische leven heen manoeuvreert. De laatste jaren wankelt die mensvisie. Het opkomen van de *behavioural economics*, de Nobelprijs van Kahneman, het zijn allemaal economisch-wetenschappelijke ontwikkelingen die gaan over mensvisie.

Bij Smith is een mensvisie heel duidelijk aanwezig. Een duidelijke andere mensvisie van die van de *homo economicus*. De mens heeft een onveranderlijke natuur, de mens evolueert in en door de ontwikkeling van de samenleving, de mens bezit mechanismen die zijn handelen bepalen, de mens is een moreel en sociaal wezen. Allemaal opvattingen van Smith die naar voren komen in zijn werk en

die in het tweede hoofdstuk nader behandeld zullen worden. Smith lijkt een heel open en een rijk mensbeeld te hebben. De mens is niet eenvoudig te begrijpen, wordt beïnvloed door tijd en omstandigheid. Dit is een radiaal ander beeld dan het uitgangspunt van de econoom enkele jaren geleden. Het uitgangspunt waarin 'de mens' onderdeel was van het model, wat hem reduceerde tot een actor in de formule om vervolgens zo de hele economie te kunnen voorspellen.

Verbinding methodologie en mensvisie, als basis voor Smith's project

De twee aspecten van het werk van Smith zullen uiteen worden gezet in de eerste twee delen van deze scriptie. Vervolgens zal in het laatste deel worden geprobeerd om deze twee delen met elkaar te verbinden. Beïnvloeden mensvisie en (economische) methodologie elkaar? En zo ja, hoe werkte dit bij Smith? Ik wil dit laatste onderdeel behandelen aan de hand van een boek van Maurice Brown, volledig gewijd aan dit vraagstuk. Zo zal uiteindelijk de hoofdvraag van deze scriptie beantwoord worden: 'Hoe is in Smith's werk methode en mensvisie met elkaar verweven?' Ik zal gaan betogen dat voor Smith mensvisie en methodologie geen onderscheiden zaken zijn. Ze zijn fundamenteel verbonden. De mens en de samenleving ontwikkelen zich en daar hebben ze elkaar voor nodig.

In deze scriptie wil ik besluiten met een aantal concluderende opmerkingen over deze hoofdvraag en enkele woorden over de beperkingen van deze studie.

Hoofdstuk 1 De methodologie van Smith

In dit hoofdstuk zal de methodologie van Smith worden behandeld. Het doel van dit hoofdstuk is om de methodologie van Smith uiteen te zetten. Dit hoofdstuk zal worden onderverdeeld in een vijftal paragrafen. Voordat we de vraag naar de relevantie voor de economie van nu beantwoorden is het goed om een aantal voorvragen te stellen. In de eerste paragraaf zal de kennistheorie van Hume worden behandeld. Deze is essentieel om de manier van denken bij Smith te begrijpen. Smith ziet kennis als tijdelijk en evolutionair. Dat geldt niet alleen voor filosofische en natuurwetenschappelijke kennis maar ook voor economische kennis. Deze ontwikkeling is volgens Smith een natuurlijk proces. Kennis is voortschrijdend inzicht, een beschrijving van een dynamische wereld.

In de tweede paragraaf wordt voortgeborduurd op de kennis. Smith zet in zijn vroege filosofische essays zijn denkkader uiteen. Een heel brede vrijwel allesomvattende manier van kijken naar zaken in de wereld. Waarom wil de mens eigenlijk de wereld bestuderen? Zit die drang in de mens? Smith houdt alle takken van wetenschap door zijn epistemologische vooronderstellingen bij elkaar. Deze zullen in deze paragraaf worden behandeld. Daarna zal in het derde deel van dit hoofdstuk kort gekeken worden naar het 'economische hoofdwerk' van Smith, de *Wealth of Nations*. Hoe zit dit boek in elkaar, wat is het doel van het boek en hoe bereikt Smith dat doel? Welke economische zaken beschrijft Smith en op welke manier doet hij dat? De kennismaking met die methode is het doel van dit hoofdstuk. Door de *Wealth of Nations* door te lopen en op bepaalde zaken te wijzen, ontstaat er een beeld van wat die methode inhoudt. Dat wordt vervolgens in de laatste twee paragrafen verder uitgewerkt.

In de vierde paragraaf worden belangrijke methodologische aspecten en bouwstenen van Smith geanalyseerd. Historische perspectief in de economie en de natuurlijke werking van de samenleving zijn belangrijk in het werk van Smith. Zijn fascinatie voor systemen, zijn definitie en de werking ervan zullen worden behandeld. Dit heeft weer veel te maken met Smith's opvattingen over kennis en zijn visie op de wereld.

Daarna zal in de vijfde en laatste paragraaf worden gekeken naar wat deze methodologie Smith brengt in zijn analyse van de economie. Hoe ziet Smith de economie en hoe onderzoekt hij haar? Het valt op dat Smith *economie* ziet als een geheel van interdependente relaties: een natuurlijk systeem, voortgedreven door zelfbelang en interacties tussen mensen. Deze interactie vindt in de samenleving plaats in de markt. De markt en de mensen worden beïnvloed door de instituties en vice versa. Deze ontwikkeling is zowel natuurlijk als artificieel, een onderscheid wat Hume maakt. De markt is veranderlijk en afhankelijk van de omstandigheden die er leven in de samenleving. Vervolgens zal Smith de nadruk leggen op de belangen van stabiliteit in de samenleving, van gewoonten en gebruiken. De relatie van het menselijke gedrag en de relatie tussen passies en belangen van de mens vormen een opstap naar het volgende hoofdstuk over de mensvisie van Smith.

1.1. De kennistheorie van Hume

Als Smith in 1776 zijn *Wealth of Nations* uitbrengt, spelen er vele economische en filosofische vragen. Misschien wel de bekendste filosoof uit de Schotse Verlichting, David Hume, had een aantal jaren eerder twee van zijn belangrijkste werken uitgebracht. In *A Treatise of Human Nature* (Hume, 1738) en *An Enquiry Concerning Human Understanding* (Hume, 1748) beschrijft Hume zijn visie op hoe mensen tot kennis komen. Hij ziet, net als veel Verlichtingsdenkers, de menswetenschap als een belangrijke discipline⁸, misschien zelfs een voorwaarde om tot kennis te komen. Hij doet een

---

⁸ 'Human Nature is the only sciences of man', David Hume, *Treatise of Human Nature*, 1.4.7.14

onderzoek naar de relatie tussen onze gedachten en de objecten in de wereld (Norton, 2009) en komt daarbij met het onderscheid tussen *ideeën (ideas)* en *indrukken (sensations)*. Hume was goed bevriend met Smith, zij correspondeerden en beïnvloedden elkaars ideeën (Beckermann, 1940).

De *kentheorie* van Hume begint bij het grote succes van Newton. De gedachte was in die tijd dat de natuurwetenschap af was. De bevindingen van Newton hadden zoveel indruk gemaakt in Europa en zeker in Schotland, dat men op zoek ging naar nieuwe onderzoeksgebieden. De ‘philosophy of nature’ was af. Hume vond dat het nu tijd was dat er een ‘philosophy of man’ kwam. Hume borduurt in zijn *kentheorie* voort op het vocabulaire van John Locke (James, 2006). Beide spreken ze over de twee soorten percepties, die onder te verdelen zijn in impressies en ideeën of gedachten. Hume scherpt Locke aan door het idee van levendigheid en reflectie in te passen in zijn kentheorie. Er is activiteit in het hoofd nodig om tot ideeën te komen. Er is een link tussen impressies en ideeën, ze zijn van elkaar afhankelijk. Het voorbeeld dat Hume gebruikt is overweldigend: een blindgeborene zal nooit de impressie van blauw hebben of het idee van kleur. Hume gaat de relatie verder onderzoeken en komt tot een verbinding tussen deze impressies, waardoor ze gestructureerd worden in ons hoofd, zodat de mens ze kan gebruiken. Hij onderscheidt drie manieren: *resemblance*⁹, *contiguity from time of place*¹⁰ en *cause or effect*¹¹. Hier ontwerpt Hume het idee van het vormen van een propositie. Wat hij later uit zal breiden tot zijn beroemde theorie aangaande *inductie*. Een heel belangrijke uitkomst is dat Hume ons *menselijke kenvermogen* ziet als een *gestructureerd mechanisme* dat ons verder helpt. Dit idee wordt overgenomen door meerdere Schotse filosofen en het is de Schot Thomas Reid die het principe van een gestructureerd kenmechanisme verbindt aan het idee van ‘common sense’ (Broadie, 2003). Hume wijst op de gelijkvormigheid in de natuur, die de mens altijd stilzwijgend aanneemt. Waarop wij zelfs vertrouwen, omdat het ons zelden teleurstelt. Maar *empirie* is het niet en er is ook geen rechtvaardiging voor deze gewoonte. Hij stelt het begrip causaliteit oprecht ter discussie.

Smith neemt de fascinatie voor de link tussen kennis en ideeën over. Sterker nog, het is één van de funderingen van zijn denken. Het is wat het veelzijdige oeuvre van Smith tot een eenheid maakt. In het bijzonder zijn manier van denken over kennis. Waarom wil de mens eigenlijk kennis hebben? Kennis, niet alleen van de natuur, maar ook van zichzelf, van de samenleving, van de moraal en van de geschiedenis.

1.2 Smith over de menselijke wil tot begrijpen

Smith beschrijft zijn grondgedachten over kennis in drie invloedrijke¹² filosofische essays die allemaal het opschrift ‘The principles which lead and direct Philosophical Enquiries: illustrated by...’ meekregen. Hij wij wil aan de hand van oude wetenschappen laten zien hoe filosofische en wetenschappelijke kennis tot stand komt. Hij illustreert dit dan aan de hand van de geschiedenis van respectievelijk astronomie, oude fysica en logica en metafysica.

---

⁹ Het gelijken tot, soort familierelatie hebbend.

¹⁰ Wij koppelen zaken die wij gezien hebben aan acties of tijdstippen waarop wij die impressies deden. Als ik altijd een taart haal op maandag met mijn gele fiets, dan koppel ik taart aan mijn gele fiets en aan ‘maandag’.

¹¹ Waar de impressie toe leidt.

¹² ‘Nobody... can have an adequate idea of Smith intellectual stature who does not know these essays (on the history of sciences). I venture to say that, were it not for the undeniable fact, nobody would credit the author of *Wealth of Nations* with the power to write them’ Joseph Schumpeter in Marx-Engels Gesamtausgabe, I, pp. 63-64. Quoted in Bottomaore and Rubel, op. Cit., pp. 247-8

Allereerst maakt hij in zijn essay over astronomie (Smith, 1795) duidelijk dat wetenschap en filosofie voor hem één zijn. In dit werk geeft hij een duidelijke *psychologische* verklaring voor de drijvende kracht achter wetenschap. Hij doet dit in dit essay door drie woorden naar voren te halen: Wonder, Surprise en Admiration. Wij *verwonderen* ons, aldus Smith over alle buitengewone en ongewone objecten en alle zeldzame fenomenen in de natuur, zaken die ons nooit zo opvielen of waar wij weinig over weten. Hij noemt dan meteorieten, hemellichamen, ellipsen, planten en dieren. Wij zijn *verrast* over hetgeen wat wij vaker gezien hebben maar aantreffen op onverwachte plaatsen. Smith noemt het voorbeeld van de vriend die wij al duizendmaal gezien hebben. Op het moment dat wij hem onverwacht tegen het lijf lopen zijn wij verrast. Ook verwonderen wij ons over de schoonheid van bijvoorbeeld een vlakte, of van de grootte van een berg, hoewel we dit al veel vaker hebben gezien. De mens vindt het over het algemeen gezien niet fijn om verrast te worden, haar passies gaan dan opspelen. Deze passies kunnen normale emoties zijn maar kunnen ook veel verder gaan en echt vervelend worden.

Daarom is de mens gewend om dingen die hij ziet in normale omstandigheden in te delen in systemen. In grote klassen, met daarin soorten, die in het particuliere kunnen afwijken maar wel een gemengde deler of specifieke eigenschappen bezitten, waardoor ze tot het soort behoren. Zo verwerkt ons denkvermogen de verscheidenheid van planten, dieren of dingen, zo werkt ons geheugen. Het is een manier van leren leven met onze passies, door ze voor te zijn. Wanneer er twee objecten zijn die elkaar constant volgen, dan roept dat bij ons het idee op dat deze objecten op één of andere manier met elkaar verbonden zijn. Het roept vreemde gevoelens op als de voorstellingen niet overeenkomen met bepaalde gebeurtenissen of als deze elkaar op een onverwachte manier opvolgen. En zo komen we weer terug met de kritiek van Hume op ons denken over causaliteit.

Smith gaat de ontwikkeling van de astronomie schetsen en laat zien dat theorieën van Newton pogingen waren om verklaringen te geven voor bewegingen aan de hemel die niet verwacht waren (Foley, 1975). De (vroege) astronomen (Hippocrates, Aristoteles, Ptolemeus, Eudoxus, Purbach, Brahe, Descartes) hebben er alles aan gedaan om niet meer verwonderd en verrast te worden, omdat er een passie in ons is die dat niet wil. Alle dingen die wij zien gebeuren, in de lucht, het bewegen van planeten, het draaien van de zon en de onderlinge verhoudingen tussen die twee, worden verklaard door het de gravitatiewetten van Newton¹³. Dit voorbeeld van de astronomie laat volgens Smith het streven van de mens zien naar een filosofisch systeem, gevat in voor ons begrijpelijke taal, gebaseerd op onze voorstellingen van de anders voor ons onverklaarbare relaties tussen fenomenen in de natuur. Deze psychologische verklaring voor wetenschappelijke kennis, de hunkering naar een degelijke verklaring die opkomt bij het zien van tekortkomingen in de vorige verklarende systemen, wordt gezocht in nieuwe verklaringen voor de nieuwe feiten in de daarop gebaseerde volledige en eenvoudige systemen (Muller, 1993).

In het essay over vroege fysica (Smith, *History of Ancient Physics*, 1976) komt Smith met een analyse van de vroege systemen van de natuurfilosofen die de aarde beschrijven. Wederom is Smith's fascinatie voor de schoonheid van de aarde zichtbaar. Ook komt de vraag aan de orde hoe wij die aarde moeten interpreteren (Pokorny, 1978). Hij bespreekt de klassieke elementenleer, waarbij hij opmerkt dat daar al onze fascinatie voor het inbedden van gebeurtenissen, objecten en andere zaken die wij in de wereld zien, in een mentaal systeem van verbeelding wat overeenkomt met onze waarneming. De klassieke elementenleer (waar alles bestond uit de elementen vuur, water, lucht en aarde en alle mogelijk combinaties daartussen) gaf de mensen toentertijd al een vertrouwde verklaring. Aan het eind van dit essay, waar hij ook nog de systemen van Plato, Aristoteles en de

---

¹³ Principle of universality of gravity

Stoïcijnen behandelt, komt hij met een opzet naar het volgende essay. In dat essay over vroege logica en metafysica (Smith, *The History of the Ancient Logics and Metaphysics*, 1976) bespreekt Smith de specifieke essentiële leer. Waarin hij vooral focust op de aanpassingen die telkens gemaakt werden om het systeem toereikend te laten zijn, totdat het systeem uiteindelijk weer terecht kwam bij de onderverdeling van grote klassen en de losse beschrijving van de oorzaken van individuele objecten (de oorzakenleer van Aristoteles¹⁴).

Skinner vat deze *Philosophical Essays* van Smith als volgt samen (Skinner, 1972): Het is een beschrijving van de 'great chain' die het heden en het verleden verbindt. Er zit een constant, puur menselijk principe achter.

1.3 Opbouw en structuur van *Wealth of Nations*

Vanwaar deze uiteenzetting over de ontwikkeling van vroege wetenschappen? Smith schreef deze essays zeer waarschijnlijk voor zijn *Wealth of Nations*, in 1758. Ze zetten de fascinatie van Smith uiteen voor systemen en geschiedenis, wat terug te vinden is in zijn later grote werken. Smith heeft een klassieke opleiding gehad, kende zijn klassiekers, beheerste het Latijn en het Grieks, excelleerde er zelfs in (Muller, 1993, p. 18). Ook was hij gefascineerd door de Newtoniaanse natuurkunde en de wiskunde. Deze combinatie van historische kennis van de klassieken, de fascinatie voor *mechanieken* in de wereld, en het belang van systemen voor de mens, zijn heel duidelijk terug te vinden in de structuur van *Wealth of Nations*.

Het is vrijwel onmogelijk om dit werk samen te vatten in één alinea zonder voldoende recht te doen aan dit immense werk. Een kort inhoudelijk overzicht is noodzakelijk om toch iets van de structuur van het boek te begrijpen. De eerste twee van de vijf boeken van het werk zijn samen te vatten in de vraag waar nu eigenlijk groei vandaan komt, eigenlijk vooral waar welvaart vandaan komt. Smith is zich bewust van de rijkdom die op dat moment gegenereerd wordt in en door Engeland. Smith analyseert in het eerste boek de economische ideeën over productie en distributie. In het tweede boek komen de onderwerpen kapitaal (met het belangrijke onderscheid tussen *consumption*, *fixed capital* en *circulating capital*) en winst centraal te staan (Skinner A. , 2003). Het antwoord op de klassieke waaromvraag wordt door Smith gevonden in de begrippen arbeidsdeling, specialisatie, de menselijke drang om het beter te krijgen (O'Rourke, 2007). Het derde boek is een historisch overzicht van de economische systemen, opvattingen en ontwikkeling die bijna evolutionair wordt beschreven. Het op één-na-laatste boek is een weerlegging van toentertijd actuele economische opvattingen en verklaren waar Smith mee breekt. Vooral het mercantilisme wordt door Smith hard aangepakt in dit boek. Het laatste boek is meer een bestuurlijk handboek. Smith probeert zijn opvattingen over te dragen op het toch nog sterk aristocratische bestuur van Engeland.

1.4 Kenmerken van Smith's methodologie

A - Natuurlijk

Het eerste wat opvalt in de beschrijving in de eerste twee boeken is dat het woord **natuurlijk** vaak voorkomt. In de titel van het de eerste twee boeken¹⁵, in de titels van de hoofdstukken¹⁶ maar vooral in de manier waarop Smith deze economische begrippen behandelt (McNulty, 1975). Smith

---

¹⁴ Causa materialis, formalis, efficiens en finalis.

¹⁵ Book one: Of the Causes of Improvement in the Productive Powers of Labour, and of the Order according to which its Produce is **Naturally** Distributed among the Different Ranks of the People. Book two: Of the **Nature**, Accumulation, and Employment of Stock

¹⁶ Bijv. Hfd 1.4 (**Origin**), hfd 1,7 (**Natural**), Hfd 1.10.1(**Nature**), Hfd 3.1 (**Natural**).

heeft de overtuiging dat wat hij aan het beschrijven is, namelijk de werking van economische begrippen en mechanismen, een natuurlijke werking heeft (Beckermann, 1940).

Natuurlijk dient bij Smith opgevat te worden als het 'van-nature-aanwezig-zijn'. Juist omdat het om relatie en handelingen tussen mensen in een samenleving gaat. Die samenleving verandert constant, het contact tussen mensen ook, maar die interactie blijft. Al verandert de interactie door de veranderende omstandigheden wel. Ook dit inzicht is maar weinig terug te vinden bij de huidige economen. Het feit dat er verschillende samenlevingen zijn is wel geaccepteerd, net als het feit dat het handelen en het functioneren van markten verschilt per samenleving. Maar dat contact tussen mensen zo afhankelijk is van omstandigheden, dat het feitelijk enorm dynamisch is, dat wordt maar mondjesmaat besproken in de economische wetenschappen.

Smith's methode is het bestuderen van economische interactie (Forbes, 1954)¹⁷. Hij scheidt het idee dat de *mechanismen* die hij beschrijft zo werken en dat het ook zo moet werken; het is voor Smith een natuurlijk gegeven (Worland, 1976). De overtuiging dat deze werking in de natuur zit, is een bekende, en tevens aangevochten overtuiging in Smith's tijd. Hoewel Smith de term 'law of nature' niet letterlijk gebruikt in de WoN neigt hij wel naar de gedachtegang¹⁸ die achter deze term schuilgaat (Beckermann, 1940).

De bijna honderd jaar daarvoor gepubliceerde *Principia Mathematica* van Newton heeft veel invloed gehad op het denken over de vraag hoe wetenschap bedreven moet worden (Wood, 2003). Smith kende en bewonderde dit werk (hij studeerde Newtoniaanse natuurkunde in Glasgow) en het beïnvloedde zijn manier van wetenschap bedrijven¹⁹. In tegenstelling tot Newtons hoofdwerk is er (vrijwel) geen mathematische onderbouwing van Smith's ideeën te vinden in zijn werk (terwijl hij wel wiskunde gestudeerd had). Wat Smith wel direct overneemt van Newton is zijn *empirische* benadering (Hutchison, 1976). Jonathan Wight laat in zijn boek (Wight, 2002) de levende Smit zeggen:

"I'm an empiricist' Smith said, rapping the dashboard. 'I like to record observable facts. As such, it's my obligation to examine whether material things make people happy.'"²⁰

B -Historisch perspectief

Smith onderbouwt zijn hypothesen met (alledaagse en historische) voorbeelden²¹. Deze voorbeelden worden exploratief ingezet. Smith poneert een hypothese (of ontkracht eerst een opvatting) en gaat dan bewijs zoeken, waarmee hij (als volleerd retorica docent) probeert te overtuigen. Schumpeter zei later over deze methode van Smith (Schumpeter, 1954):

'He never moved above the heads of even his dullest reader'

Het volgende wat opvalt is de nadruk op *historische data*. Hume schijnt het volgende gezegd te hebben:

---

¹⁷ Hierover later meer, in paragraaf 5.

¹⁸ Hij gebruikt vaak de termen als 'naturally, spontaneously, ordinarily, obviously, without deliberate thought, instinctively, natural course of things, natural order of things'.

¹⁹ 'Adam Smith found 'a close affinity between the method pursued by Newton in the study of astronomy, and the method which would be the most fruitfull in politcal economy' (Thomson, 1965)

²⁰ Pagina 89

²¹ Bijv. de speldenfabriek (arbeidsdeling) en de bakker, de slager en de brouwer (eigenbelang).

‘History is not only a valuable part of knowledge, but it also opens the door to many other parts, and affords materials to the most of sciences’. It is an invention that extends experience to all past ages, and to the most distant nations’ (Skinner A. S., 2009).

Smith zou het op dit punt waarschijnlijk met hem eens zijn. Het feit dat Smith in een werk als de *Wealth of Nations* een heel boek (zij het een klein boek) wijdt aan geschiedenis zegt iets over het belang wat Smith hecht aan geschiedenis. Smith dacht *teleologisch*²² en *evolutionair* over de ontwikkeling van samenleving (Sobel, 1979). Dit is ook duidelijk te zien in de theorie van Lord Kames (Sebastiani, 2014) die Smith omarmt in zijn *WoN*²³. De introductie van de term ‘stationaire state’ (die later een grote rol in meerdere economische systemen zal spelen²⁴) speelt bij Smith nog niet zo’n heel grote rol, maar brengt sommigen er toch toe om Smith als een *eschatologisch* denker te zien (Spiegel, 1976).

Wat voegt de bondige en goede analyse (White, 1976) van de instituties en de staat van welvaart in de periode vanaf de val van het Romeinse rijk tot aan het eind van de feodale periode toe aan een boek over economie? Smith gebruikt dit boek vooral om de onkunde van machthebbers te beschrijven. Ondanks, en niet dankzij, hun verkeerde manier van bestuur ging de ontwikkeling²⁵ door, met als drijvende kracht de drang van de mens om het beter te krijgen. Dit boek (en het volgende) laat duidelijk de opvatting van Smith zien dat de mens beter tot zijn recht komt als hij zijn eigen initiatief kan nemen, in onder andere de economische omstandigheden. Ook is het een verzet tegen de opvattingen van Hobbes, maar vooral ook tegen het functioneren van de machthebbers en opvattingen²⁶ in Engeland en Frankrijk op dat moment (West, 1976). Smith aandacht voor de geschiedenis blijkt ook uit het feit dat hij schrijft dat hij nog twee historische werken uit wil brengen²⁷.

C -Systemen

Smith’s fascinatie voor systemen is opvallend in *Wealth of Nations*. Hij beschrijft (vooral) in de eerste twee boeken economische facetten²⁸ van en hun rol in het economische systeem dat hij nastreeft. In de laatste twee boeken behandelt hij meer de grote staatszaken aangaande dit systeem zoals oorlog, buitenlandse handel, educatie, belastingen, de rol van de leider en omgang met kolonies. Smith is misschien wel het meest bekend om zijn gedachten over *the system of natural liberty*, wat hem vaak de naam ‘stamvader van het kapitalisme’ oplevert. Zonder verder in te gaan op de vraag of dat wel of niet terecht is, kan er wel gezegd worden dat het woordje systeem verder gaat dan in dit geval een verdediging van doctrine van *laissez faire* (Naggar, 1977).

---

²² Doelmatige ontwikkeling

²³ De indeling van de ontwikkeling van de maatschappij in vier stadia: Het tijdperk van jagers en verzamelaars, het tijdperk van de veehouders, het tijdperk van de landbouwers en de tijdperk van de commerciële samenleving.

²⁴ Bijv. bij Ricardo of Mill

²⁵ Wat John Millar (1735-1801, opvolger van Smith aan de universiteit van Glasgow) later ‘the law of progress’ bij Smith zal noemen.

²⁶ Vooral tegen de mercantillisten in Engeland en de fysiocraten (Quesnay) in Frankrijk.

²⁷ A sort of ‘Philosophical History of all the different branches of Literature, of Philosophy, Poetry and Eloquence’. En ‘Theory and History of La wand Government’.

²⁸ Hij beschrijft vele principes, mechanische processen, afhankelijke relaties en behandelt vragen over die verschillende onderdelen.

Wat betekent het woord systeem voor Smith? Smith zegt daar zelf in de zijn essay over astronomie het volgende over²⁹:

Systems in many respects resemble machines. A machine is a little system, created to perform, as well as to connect together in reality, those different movements and effects which the artist has occasion for. A system is an imaginary machine, invented to connect together in fancy those different movements and effects which are already in reality performed.

Toch is het niet zo dat Smith de economie of de samenleving ziet als een machinaal gebeuren. Hij ziet veel meer in de analogie van 'de samenleving als lichaam' waar in bepaalde organen, spieren en zenuwen een vast en belangrijke rol vervullen (Brown, 1988). Smith vergelijkt de systemen zelfs met taal, met de manier waarop taal functioneert³⁰. Bij de mensvisie van Smith zullen we zien dat de vergelijking met de machine bij Smith maar heel beperkt opgaat.

Smith voert een hevige polemiek tegen de mercantilisten, die hij aanvalt omdat het (meta)systeem wat zij verdedigen niet klopt (Fay, 1934). Smith is veel meer dan een succesvolle sloper van de systemen van de fysiocraten en de mercantilisten, hij heeft een heel positieve theorie. Smith's poging om een systeem te verdedigen waarin al zijn vernieuwende leerstukken als laissez faire, monetair beleid, arbeidsdeling, prijzen, groei, schulden en internationale handel voorkomen gaat ver. Hij probeert echt een samenhangend systeem in zijn werk weer te geven, in de zin van wat Kuhn later in zijn *Structure of Scientific Revolutions* (1962) 'system' zal noemen (Skinner A. , 1976). In dat grotere paradigma van Smith staat het werk WoN niet op zichzelf, zijn andere grote moraal filosofische werk *The Theory of Moral Sentiments* (TMS) hoort daar zeker bij. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het voornemen van Smith om een editie uit te brengen met WoN en TMS ineen (Sen, 1759,2009). Hoewel het schijnbare onderscheid³¹ tussen de mens die vooral door sympathie en sociaal gedrag in TMS wordt gekenmerkt, en de mens die beschreven wordt in de WoN, gedreven door zelfliefde, lijkt dit voor Smit zelf geen probleem en al helemaal geen tegenstrijdigheid te zijn (Otterson, 2000).

Uit de hierboven beschreven analyse van de vroege essays blijkt dat Smith inziet dat systemen nodig maar ook vaak beperkt houdbaar zijn. Hij geeft toe dat ze nodig zijn om de menselijke passie om zaken in te delen en te begrijpen. Tegelijkertijd is hij zich bewust van het feit dat nieuwe ontdekkingen (die elkaar in hoog tempo opvolgden in de 18^e eeuw) zouden kunnen zorgen voor de ontwrichting van dat systeem. Waarom dan toch dit allesomvattende systeem met economische mechanismen, staatsbestuurlijke opvattingen, juridische ideeën en sociale analyses? Juist omdat het gaat over de welvaart van de hele natie. Smith gelooft dat economische omstandigheden daar belangrijk zijn, onmisbaar zelfs, maar niet allesomvattend. Welzijn en zo goed mogelijk leven, onder de omstandigheden die er op dat moment zijn, gaat verder.

1.5. Interdependente relaties als onderzoeksveld van Smith's economie

Wat is dan de rol van Smith's werk voor de economie? Smith maakt allereerst duidelijk dat economie een belangrijke maar dienstbaar onderdeel van het maatschappelijk leven is, dat ook daadwerkelijk bestudeerd moet worden (Kirzner, 1960). Het maken van de economie als onderwerp van wetenschappelijk onderzoek is vernieuwend bij Smith, hij maakt van politieke economie een

---

²⁹ Pag. 66

³⁰ Lectures on Rethoric and Belles Lettres, pag 13

³¹ Dat heeft boekenkasten vol opgeleverd onder de noemer *Das Adam Smith Problem* (David Wilson, 2006)

moderne wetenschappelijke discipline (Roll, 1976). Maar toch, is dat alles? Smith wordt gerekend tot de grote economen. En hij wordt door economen als Ricardo, Marshall, Keynes, Samuelson gezien als de eerste grote econoom (Skinner A. , 1979). Onder meer zijn visie op wetenschappelijke kennis, zijn historische benadering, zijn overtuiging van natuurlijk verloop in de economie en zijn systeemdenken maken hem tot een schrijver van een vernieuwend en groots boek over economische onderwerpen. Maar waar past hij dat op toe? In deze laatste paragraaf zal één van de belangrijkste punten van Smith's opvattingen over economie worden besproken. Namelijk dat economie gaat over *interdependente relaties tussen mensen*.

Smith bestudeert gedrag van mensen. Economie is niet een losstaand iets, geen los wetenschappelijk studieobject. Het is onderdeel van het leven van mensen. Een mens leeft in een samenleving. Die samenleving heeft instituties, normen en waarden, manieren, culturele opvattingen. In die samenleving werken mensen met elkaar op het land, in de scheepvaart, in een handelskantoor of in de ambachten. Mensen handelen met elkaar om in hun levensonderhoud te voorzien. Smith stelt zich de belangrijke vraag: waarom doen mensen dat eigenlijk? Hij gaat dat gedrag, wat kan worden gezien als fundamenteel economisch, analyseren.

Juist in die omgang tussen mensen gaat hij systemen ontdekken. Die omgang plaats hij in historisch perspectief. Daarin merkt hij een soort natuurlijke gang van zaken op. De samenleving waarin deze omgang tussen mensen plaatsvindt is constant in beweging. Daarom is de economie ook geen vaststaand iets. De omstandigheden veranderen door de tijd heen en daarom verandert ook de economie. Van ruilhandel tot een monetair systeem. Van het uitwisselen van geld voor eten, in een uitwisseling van geld voor kennis. Veranderende opvattingen in bijvoorbeeld het rechtssysteem beïnvloeden de economie. Een natuurkundige ontdekking doet de vraag naar bepaalde instrumenten enorm toenemen en maakt andere zaken weer totaal overbodig. Een wijziging in de theologische opvatting over het wel of niet toestaan van rente heeft zijn impact op de verhoudingen en interacties tussen mensen. Dat maakt de economie voor Smith tot zo'n veelzijdig vakgebied. Een vakgebied wat constant overlap heeft met andere disciplines, juist omdat het om het gedrag van mensen gaat.

Hoe dat gedrag precies gedreven en vormgeven wordt is een raadsel wat Smith wil onthullen. Hij wil niet verrast worden, hij is een mens en daarom op zoek naar die kennis. Kennis hierover beïnvloedt de hele samenleving, die voortgedreven wordt door de drang om het steeds maar beter te krijgen. De economie moet verbeteren, niet als doel op zich, maar met als doel om beter te leven. Niet alleen qua materiële omstandigheden, ook moreel en intellectueel. Het bestuderen van de mens als essentieel onderdeel van die interacties is belangrijk. Daar wil ik in het volgende hoofdstuk nader op ingaan.

Conclusie

Wat is nu de methodologie van Smith? Smith wil kennis vergaren over het gedrag van en de interacties tussen mensen. Zijn onderzoeksveld is enorm breed en staat ook niet op zichzelf. De drang tot kennis is bij Smith wijder te trekken dan alleen economische kennis. Juist het willen begrijpen is een gemengde deler in alle wetenschap. Bij deze analyse zijn systemen, de natuurlijke voortgang en het historisch besef belangrijk. Deze kenmerken vormen de basis voor Smith's benadering. Deze benadering is kenmerkend en waardevol. Zij levert ons ruim duizendpagina's analyse van de economie van toen, wat nog steeds wordt gezien als één van de eerste complete werken over economie.

Hoofdstuk 2 De mensvisie van Smith

In dit hoofdstuk zal er ingezoomd worden op Smith's denken over de mens. Hoe ziet Smith de mens en zijn ontwikkeling? Wat is de rol van het individu in de samenleving? Is er misschien zelfs een plaats voor de overheid om op dit gebied te hoeden over de onderdanen? Ik wil gaan betogen dat de mensvisie van Smith zijn hele economische gedachtegoed doortrekt. Zijn *Wealth of Nations* is niet los te maken van zijn *Theory of Moral Sentiments* en de rest van zijn oeuvre. Mensvisie en economie gaan hand in hand bij Smith. Eén van de belangrijkste uitgangspunten in die eenheid is zijn visie op de mens.

Dit hoofdstuk zal vier paragrafen bevatten. Dit om de mensvisie van Smith goed te plaatsen en uit te leggen. Allereerst zal ik het werk van Smith in die tijd plaatsen, in de context van de Schotse Verlichting. In deze paragraaf wordt het opstapje genomen naar het werk van Smith zelf. Door te kijken naar de ontwikkelingsfasen van de mens. Een theorie die in die tijd populair was. Smith gebruikt deze opvatting om ontwikkeling bij mensen en samenlevingen te verklaren. In de tweede paragraaf zal er ingezoomd worden op de psyche van de mens. Hoe werkt Smith met begrippen als zelfliefde, empathie en de '*impartial spectator*'? Daarna zal in de op één na laatste paragraaf de verhouding tussen individu en samenleving worden besproken. Deze verhouding is een projectie van zijn individuele mensvisie op het grote geheel van de samenleving. Dit onderdeel is van groot belang voor de economie. In de laatste paragraaf zal de rol van moraal in de mensvisie besproken worden die duidelijk doorwerkt in zijn visie op economie. Hoe dient de mens zich te gedragen binnen die samenleving.

2.1 Het Schotse project en de menselijke ontwikkeling

Wanneer de mensvisie van Smith onder de loep wordt genomen is het goed om eerst iets uit te zoomen naar de ontwikkelingen op het gebied van het denken over de mens in het algemeen, zo halverwege de 18^e eeuw in Europa. Tot ver na de Middeleeuwen bestond er geen menswetenschap. Het denken over de mens was eeuwenlang een onderdeel geweest van het vakgebied van de filosofen. Zo ergens tussen metafysica, fysica, ethiek en religie in. De moderne sociale wetenschap kwam pas op in de Verlichting, met name de Schotse Verlichting. In de inleiding van het boek '*The Scottish Enlightenment*' beschrijft Alexander Broadie, kenner en late opvolger van Adam Smith als professor in logica en retorica aan de universiteit van Glasgow, één van de grote thema's van de Schotse Verlichting als de volgende vraag: 'is de mens in staat zichzelf te verbeteren?' (Broadie, 2003). Ook Jonathan Israel³² en Anthony Pagden³³ beschrijven in hun recente studies aangaande Verlichting deze vraag. Zij zien hem zelfs als leidend voor de Schotse Verlichting.

Een antwoord op deze vraag is veelal tweeledig. Ja, maar de mens kan dat niet alleen. Daar heeft hij de samenleving als geheel voor nodig. Smith deelt deze visie ook, zoals we straks zullen zien. Smith beschrijft in *WoN* twee belangrijke veranderingen die aan dat doel bijdragen. Politieke en economische veranderingen die de samenleving moeten verbeteren. Een ander centraal thema in de Schotse Verlichting is het onderzoek naar de morele grondslag van de samenleving. Door Hobbes *Leviathan* (1651), Lockes *Treatise of Government* (1682) en later Rousseau met zijn *Du contract social* (1762) was de samenleving een filosofisch studieobject geworden. Smith brengt deze twee zaken bij elkaar in zijn oeuvre. *The Theory of Moral Sentiments* (TMS) onderzoekt en beschrijft het wenselijke

---

³² *Democratic Enlightenment, Philosophy, Revolution, and Human Rights (1750-1790)*, Oxford University Press, 2012

³³ *The Enlightenment, and why it still matters*, Oxford University Press, 2013

gedrag van individuen in een samenleving, terwijl WoN zich focust op de vraag hoe individuen, door self-love gedreven, tot nut zijn voor de gehele samenleving.

Is het wezen van de mens onveranderlijk (Brown, 2006)? Dat was één van de grote twistpunten in de tijd van Smith. Hobbes had een natuurstaat geschilderd waarin 'de oermens' leefde, al was het 'solitary, poore, nasty, brutish, and short.' De oermens leefde in natuurstaat van 'warre of every man against every man.' De samenleving, gevormd op de 'state of law' was de uitkomst geworden. Dit beeld werd al geruime tijd aangevallen en wel in het bijzonder door een andere Schotse denker Adam Ferguson. Hij komt in zijn *Essay on the history of civil society* (1767) met stevige kritiek op Hobbes' aannames. Hij noemt de *state of nature* van Hobbes een gedachte-experiment, waarvoor geen empirisch bewijs is³⁴.

Is er dan wel ontwikkeling of verbetering mogelijk in het menselijke ras? Die vraag beantwoorden eigenlijk alle Schotse Verlichters instemmend. De mens accumuleert wel degelijk, vooral door sociale interactie. Smith gaat in zijn WoN diep in op dit onderwerp, door de sociale instituties door de eeuwen heen te bestuderen (Salomon, 1945). De aandacht voor geschiedenis is breed aanwezig bij vrijwel alle Schotse denkers. Hume gaat bijvoorbeeld een *History of England* schrijven. Smith borduurt, zoals al eerder genoemd, door op de ontwikkelingsfasen van Lord Kames (Meek, 1971). Er zijn vier stadia van beschaving: een oerfase (jager/verzamelaar), de fase van de herders, de fase van de landbouw, en de commerciële handelsfase. Hoe hoger het stadium, hoe minder mobiliteit er is. De vaste vestigingsplaats van burgers getuigt van een hogere vorm van samenleving. Jagers en verzamelaars trokken rond, terwijl de commerciële burger een huis heeft van waaruit hij in zijn levensonderhoud kan voorzien. Ook is er een toename van juridische en politieke bescherming nodig om tot hogere fasen te komen (Sloan, 2006). Eigendomsrechten zijn essentieel voor de handel en voor het goed functioneren van een staat. Smith merkt dit op in zijn hoofdstukken over het Romeinse Rijk.

De overtuiging dat de mens in staat is zichzelf en de samenleving te verbeteren is groot bij Smith. Sommigen noemen het 'verbeteren van het leven' zelfs het levensproject van Smith (O'Rourke, 2007). Toch is Smith niet van mening dat deze verbetering constant is, dat er een verbetering is over de tijd en dat iedereen uiteindelijk bij hetzelfde stadium van mens-zijn en bij dezelfde staatsvorm uit zal komen. Op dit punt is het belangrijk om terug te komen op de systeemvisie van Smith. Als Smith van één ding overtuigd is, dan is het wel dat de wereld een complexe werkelijkheid is, net als de mens. Smith komt ook hier weer met zowel historie als empirisch bewijs. Na de val van het Romeinse Rijk was er lange tijd weinig vooruitgang te bespeuren³⁵. De hoogopgeleide, wel gecultiveerde romeinse cultuur werd vervangen door een heerschappij van veelal analfabetische heersers. Ook Smiths fascinatie voor verre landen, oude volken en onbekende stammen ondersteunt deze opvatting (Avila, 1976). Als Smith schrijft over hoe om te gaan met nieuwe kolonies³⁶ wijst hij op de verschillen tussen de West-Indonesiërs, de Aziaten en de Amerikanen. De culturele, religieuze, klimatologische en andere natuurlijke omstandigheden hebben veel invloed op de ontwikkeling van de staatsvorm.

Een ander groot issue in die tijd is slavernij: is dat moreel verwerpelijk? Hierbij is ook de mensvisie van groot belang. Smith positioneert zichzelf tussen twee kampen in de filosofische discussie over de aard van de mens. De wereld gaat steeds meer open voor de westerse mens. Men stuit op wezens in verre landen die heel veel op mensen lijken. Wat onderscheidt de mens in dat opzicht van beesten?

---

³⁴ *Essay on the history of civil society*, Part 1, section 1.

³⁵ Book 3, chapter 2-3.

³⁶ Book 4, volume 2, chapter 7.

Men gaat op zoek naar de essentiële kenmerken van het menselijke ras. Niet veel later komt ook de vraag rondom de positie van de vrouw op (Israel, 2013). Aan de ene kant staat de groep denkers als Hobbes en Mandeville die de mens zien als wezen, gedreven door zelfliefde en eigenbelang (Garret, 2006). Terwijl andere denkers, zoals Shaftesbury en Hutcheson de mens zagen als wezens die geven om anderen³⁷. Deze twee opvattingen lijken problematische kanten te hebben. Hoe verklaart een Hobbes het gedrag van een liefdevolle oude man, die om andere mensen geeft, waar het altruïsme vanaf druipt, zonder dat hij daar ook maar iets beter van wordt? Aan de andere kant heeft het kamp van Shaftesbury een probleem als het gaat om de tirannieke heerser, die belust is op geld en goed en niet te beroerd is daar zijn onderdanen voor te laten bloeden.

Wat is de mens nu eigenlijk? En wat drijft hem? Het is fascinerend dat deze gedachten vooral opkomen bij de Schotten. Als men ergens kritisch op de samenleving en op de mensheid had kunnen zijn in die tijd, dan was dat wel in Schotland geweest. Het Schotland dat sinds jaar en dag op gespannen voet leefde met de Britten, dat net een paar jaar geleden een bloedige veldslag met hen had uitgevochten³⁸, dat achtergesteld was, maar dat toch opeens opleeft. Door de opkomst van drie uitstekende universiteiten, Aberdeen, Glasgow en Edinburgh, een unieke samenklontering van talent³⁹, de hoogopgeleide middenklasse⁴⁰ en vele *societies*, een soort clubs waar de hoogopgeleiden elkaar troffen.

2.2. De menselijke psyche

A - Passies

Hoe komt het dat de mens handelt zoals hij doet? De mens heeft een overlevingskracht en is veelal op zoek naar verbetering van zijn eigen omstandigheden. Toch leeft de mens in samenlevingen. Er lijkt een onoverbrugbare kloof te zitten tussen twee polen van de mensheid, de passies en de sociale aard. Smith ziet dit probleem, worstelt er mee, en komt uiteindelijk met een elegante oplossing.

De mens is volgens Smith van nature een *sociaal wezen*⁴¹. Dat is voor Smith het uitgangspunt van zijn TMS. De eerste zin van dat boek beschrijft hij het volgende raadsel:

‘How selfish soever man may be supposed, there are evidently some principles in his nature, which interest him in the fortune of others, and render their happiness necessary to him, though he derives nothing from it expect the pleasure of seeing it.’

Tegelijkertijd is de mens een wezen dat door *passies* wordt voortgedreven. Wij geven om onszelf en willen graag gelukkig worden. In het derde boek van WoN betoogt Smith dat juist het egoïsme, de drang om het beter te krijgen, de ‘westerse’ landen onder het juk van het feodale stelsel heeft doen komen.

Allereerst dat woord passies, waardoor de mens gedreven wordt. Smith sluit daarbij wederom aan bij het denken van Hume. Passies kunnen direct zijn maar ook indirect. Passies zijn niet per definitie goed of fout. Het voelen van pijn bij het verbranden aan een pan is niet iets wat moreel slecht is, het is er gewoon. Daarentegen de drift om na een verloren partij schaak het bord van tafel te gooien is wel een passie, een aandrang die verwerpelijk is. Dit zijn zomaar twee voorbeelden van directe

---

³⁷ Benevolence.

³⁸ Battle of Culloden (1745).

³⁹ Hume, Ferguson, Reid, Smith, etc.

⁴⁰ Rondom de Schotse Verlichting (tweede helft 18^e eeuw) had Schotland de hoogst geletterde middenklasse (75%).

⁴¹ Een gedachte die al bij Aristoteles te vinden is.

passies. Deze zijn fysiek van aard. Het gaat over zaken als pijn, verlangen, lust, woede, vreugde en verdriet.

Indirect passies berusten meer op het mentale gedeelte van de mens: tevredenheid, trots, nederigheid, medelijden en schaamte. Ook hierbij zijn ze niet per definitie goed of fout. Het is juist goed als iemand zich schaamt na een blunder, als het struikelen op een drukke trap. Deze schaamte dwingt hem ertoe volgende keren goed op te letten. Het is ook niet fout om als boer na het binnenhalen van de oogst tevreden te zijn over de arbeid.

Passies drijven de mens. Passies zijn per definitie individueel. Iedereen heeft wel passies, maar niemand heeft tegelijkertijd, exact dezelfde passie. Dat is een onmogelijkheid. Ze zijn afhankelijk van karakter, omstandigheden en gebeurtenissen. Iedereen bezit zijn eigen passies. Een van de andere kenmerkende eigenschappen van de mens is dat hij gedreven wordt door eigenbelang. Smith geeft toe dat de mens van nature geneigd is om geluk te zoeken voor zichzelf⁴².

Every man is, in no doubt, by nature, first and principally recommended to his own care; and as he is fitter to take care of himself than of any other person, it is fit and right that it should be so.

Dit is volgens Smith geen moreel verwerpelijke eigenschap. Het is juist deze drijfveer die de mens verder heeft gebracht door de tijd heen.

B - Sympathy

Dit is niet de enige eigenschap van mensen. Smith ziet de mens zoals eerder gezegd als een sociaal wezen. Smith is in TMS niet de eerste die over sympathie schrijft, Hume doet dat al in de *Treatise*⁴³. Wat Smith vernieuwend maakt is dat hij sympathie ziet als een directe passie. Wat bedoelt Smith nu precies met *sympathy*? Het is de mogelijkheid die de mens heeft, wat hem ook puur menselijk maakt, dat hij zich kan verplaatsen in de situatie van de ander. Wat zou ik doen als ik in zijn schoenen stond? Deze essentiële eigenschap van de mens, de mogelijkheid tot de projectie van de omstandigheden van de ander, is wat hij 'sympathy' noemt. Dat heeft in eerste instantie veel meer te maken met ons woord empathie⁴⁴ dan met het woord altruïsme⁴⁵.

Toch weet de mens dat hij dankzij de mogelijkheid van sympathy zich wel kan verplaatsen in de ander, maar nooit exact dezelfde en even diepe gevoelens kan hebben als de ander. De menselijke empathie is imperfect. Wanneer iemand op zijn vingers zou slaan met een hamer, dan kunnen wij het ons voorstellen dat hij pijn heeft. Toch ervaren wij die pijn niet! En dat wij dit niet doen, dat weten we van elkaar. Wij passen ons gedrag, onze uiting van passies daar zelfs op aan. Smith zegt daarover:⁴⁶

The compassion of the spectator must arise altogether from the consideration of what he himself would feel if he was reduced to the same unhappy situation, and, what perhaps is impossible, was at the same time able to regard it with his present reason and judgment.

---

⁴² TMS Part II, chapter II.

⁴³ Book III

⁴⁴ eigenschap dat je de gevoelens of gedachten van een ander aanvoelt

⁴⁵ gedrag of levenshouding waarbij je mensen helpt zonder eigenbelang

⁴⁶ TMS Part I, chapter I

Wanneer komt die sympathie naar voren? Waarom luisteren wij naar onze sympathieën? Smith zegt dat het een diepgeworteld verlangen is om gedeelde sympathieën te hebben, een gepassioneerd motief om ons samen met andere te vereenzelvigen in die emoties. Want zo leren we volgens Smith onszelf ook beter kennen. Omdat wij ons kunnen verplaatsen in de ander, zien wij ook de verschillen en overeenkomsten tussen onszelf en die anderen. Het is het leren inschatten van emoties bij jezelf en bij anderen. Dat is niet zo moeilijk bij het voorstellen van het hebben van pijn bij het slaan met de hamer op de duim. Het is lastig bij een emotie van echt verdriet bij de ander, om een oorzaak die ik mij moeilijk voor kan stellen. Het is een vorm van kennis vergaren, het minder verrast raken door handelen van anderen in de samenleving. Deze verklaring van Smith voor *sympathy* heeft veel te maken met zijn visie op kennis, zoals behandeld in het vorige hoofdstuk.

Wat Smith vervolgens gaat betogen is dat wij enorm genieten van dit menselijk trekje. Het verhoogd ons geluksstaat. Hij noemt het *sympathetic communion*, dat wat zorgt voor echt geluk. Hierover later meer.

2.2.3. Impartial Spectator

Hoe brengt Smith passies en sympathie nu samen? Dat doet hij door het inbrengen van de impartial spectator. Smith merkt op dat de sympathie samenwerkt met de passies. Beide hebben ze het doel om de situatie te verbeteren. Wij leren ons eigen gedrag beoordelen door het te spiegelen aan dat van anderen. In de weg waarin wij, door dat besef, onze passies onder controle proberen te krijgen, ontstaat de *onpartijdige* toeschouwer van onze acties. Wij gaan in onszelf de acties zien en stellen ons dan de vraag of wij, als iemand anders zich zo zou gedragen, dat zouden waarderen. Dit komt heel dicht bij de christelijke gulden regel 'de naaste liefhebben als onszelf'. Het onder controle houden van de passies, ons daarin oefenen, zelfcontrole krijgen, dat is een hoog goed volgens Smith. Het is een disciplinerende bezigheid, die tot veel voldoening zal leiden⁴⁷. In deze context behandelt Smith het stoïcijnse gedachtegoed. Hij brengt de mens als sociaal wezen terug in zijn context. Gedreven door zelfliefde, met de capaciteit om onszelf te verplaatsen in de ander. Zo brengt Smith in TMS het pure zelfbelang en sympathy samen (Coase, 1976).

Smith zoekt naar *balans* tussen eigenbelang en altruïsme, zoekt daar een bijna Aristoteliaans midden tussen. Puur eigenbelang in de zin van egoïsme is moreel verwerpelijk maar de drang om het beter te krijgen brengt het individu en de samenleving juist verder. Het feit dat mens en samenleving elkaar nodig hebben, elkaar positief (kunnen) beïnvloeden is belangrijk voor Smith. Het is geen individualistisch verhaal over hoe een persoon zo rijk en gelukkig mogelijk wordt, het gaat veel verder, de mensheid als geheel is onderdeel van Smiths analyse. En juist daarom zijn verschillende samenlevingen zo belangrijk en interessant volgens Smith. Tegelijkertijd schuwt Smith het individu niet. Hij zoomt diep in op de menselijke psyche om eigenbelang en empathie bij elkaar te brengen bij de impartial spectator om deze vervolgens 'in te zetten' in het collectief. Smiths mensvisie is zo breed, zo dynamisch en rijk dat dit zijn economische analyses ook beïnvloedt en kleurt. Zijn antwoorden zijn meervoudig en hij probeert niet alles te reduceren tot een principe, maar laat verschillende mechanismen en processen juist naast elkaar staan en beschrijft hoe ze elkaar beïnvloeden.

Sterker nog, Smith laat in *Theory of Moral Sentiments* zien dat het wederzijds genot oplevert als je rekening met elkaar houdt. Op dit punt komt Smith's achtergrond als classicus sterk naar voren. Hij verbindt dit wederzijdse genot, de sympathie aan de deugdethiek van de Stoïcijnen maar ook met het Aristoteliaanse idee van geluk (Macfie, 1961). Ook is hier enige notie van het christelijke

---

⁴⁷ TMS, Part III, chapter III.

deugdethiek niet te ontkennen. Al is Smith niet van mening dat wij deugdzaam moeten handelen omdat God dat wil. Hij ziet het als een soort ingeschapen eigenschap in de menselijke psyche dat de mens kan genieten van deugdzaam handelen, juist omdat wij de mogelijkheid hebben om ons die morele wet op te leggen⁴⁸. Deze mate van geluk is puur en hoog. Veel hoger dan het genot van winst, geld of materialistische voorspoed: dat zijn korte termijn gelukken, *goedkope* manieren van geluk.

Smith laat de twee menselijke beginselen, eigenbelang en empathie staan, en onderwerpt ze beide aan een psychologisch mechanisme wat hij *'the impartial spectator'* noemt. Deze toeschouwer interacteert tussen deze twee psychologische factoren, ons natuurlijke verlangen om het beter te krijgen en de mogelijkheid om onszelf te verplaatsen in de rol van de ander.

2.3. Individu en samenleving

Wat heeft dit nu met economie te maken? Het is dezelfde emotie van empathie, die het cement vormt van de samenleving (Macfie L. , 1959). Zonder die menselijk eigenschap stort de samenleving in. Vandaar ook dat het werk van Smith *'The Theory of Moral Sentiments'* heet. Het gaat hier over *sentiment*, een gevoel, een stemming van een individu. De WoN is het onderwerp niet een individu maar een staat, een natie, een samenleving. Waar op microniveau de mens groeit en tot zijn volle geluk komt in de weg van het controleren van de passies en het rekening houden met en het goed willen doen voor de ander, zo groeit de samenleving in zijn geheel als het volwassen wordt in zowel functie als staat. Bij Smith en bij Hume is de functie van empathie verbonden met redelijkheid. Die redelijk wordt in de samenleving gevonden in de goede instituties en een goed juridisch apparaat dat het mogelijk maken om als samenleving te groeien. Tegelijkertijd blijft ook in de samenleving als geheel het egoïsme als menselijk passie staan en heeft daar ook zeer zeker zijn functie. Daar waar de mens als individu tot een hogere staat van voldoening kon komen door zich te spiegelen aan de ander, zo heeft de staat als collectief datzelfde redelijk en empathische vermogen nodig om als samenleving te groeien.

In het vorige hoofdstuk werd betoogd dat het voorwerp van Smith's economische analyse de interdependente relaties waren. De manier waarop mensen met elkaar omgaan en zo ten bate van de samenleving acteren. Veel literatuur over Smith beschrijft de volgende analogie. Zoals God de menselijke psyche zo heeft geschapen dat empathie mogelijk is, waardoor de mens en de medemens gelukkiger kan worden, zo heeft diezelfde God als alwijze Architect een grote machine ontworpen (de menselijke samenleving) waarin alles zo kan functioneren dat staten steeds beter zullen worden⁴⁹. Smith is zich er wel van bewust dat dit systeem, dit mechanisme enorm dynamisch en complex is. Hij schrijft daarover⁵⁰:

'Human society, when we contemplate it in a certain abstract and philosophical light, appears like a great, an immense machine, whose regular and harmonious movements produce an thousand agreeable effects'

Toch wil hij ook juist die kleine tandwielen beschrijven. Die redelijke instituties en mechanismen in de samenleving worden uiteengezet in WoN. De groei van de samenleving zit niet in de

---

⁴⁸ TMS Part III, chapter II-III

⁴⁹ O.a. Macfie, Müller

⁵⁰ Quoted by S. Hollander, in *Adam Smith and the Self-interested Axiom*, Journal of Law and Economics, Vol. 20, april 1977.

goudhoeveelheid die het land bezit maar, als het over economische groei gaat, in de stroom van *mobilia*⁵¹, in handel en in productie (Henderson, 1954). O'Rourke zegt in deze context het volgende:⁵²

'Het is een misvatting om *The Wealth of Nations* op te vatten als een rechtvaardiging van amorele hebzucht. De *Wealth* was een voortzetting van Adam Smith's poging om het menselijk leven te verbeteren. In *The Theory of Moral Sentiments* schreef hij: 'Onze naaste liefhebben als onszelf is de grote wet van het christendom. Maar let in dit citaat op de vergelijking die Smith aan Christus heeft ontleent. *The Theory of Moral Sentiments* handelt over onze naaste. *The Wealth of Nations* gaat over de andere helft van de vergelijking: over ons.'

Ik heb het vermoeden dat de vele speculaties over de welbekende '*Invisible Hand*' van Smith uit soortgelijke analogieën voortkomen. Dat het een soort magisch iets wordt. Terwijl Smith veel meer op de lijn van Mandeville⁵³ lijkt te zitten met zijn 'private vices, public benefits'. Juist het construct van de samenleving zorgt ervoor dat acties uit pure zelfliefde leiden tot een positieve uitwerking voor het grotere geheel⁵⁴. Het is meer het onvoorziene en vaak onbedoelde bijeffect van een veelal egoïstische actie. Smith beschrijft de economische realiteit juist niet als een instrument wat ervoor zorgt dat alles een positieve uitkomst heeft, wat er ook voor input is. Hij schrijft meer dan duizend pagina's over mechanismen in de samenleving, hoe ze ten goede gebruikt kunnen worden en hoe andere weer schadelijk kunnen zijn.

Smith's punt is dat individuele ontwikkeling en de welvaart van de samenleving hand in hand gaan. Sociale omstandigheden zijn essentieel voor het verbeteren van de mens. Ook hierin is weer een oude Griekse gedachte zichtbaar. In de inleiding werd beschreven hoe economie bij de vroege Grieken werd gezien als het deugdzaam besturen van de boerderij of de stadsstaat. Het idee was dat een goede burger diegene was die zijn plaats in die maatschappij optimaal vervulde, dus tot meerdere eer en glorie van de stad. Dat bracht de stad aanzien en welvaart maar het bracht ook de individuele burger een deugdzaam leven. Smith gaat heel ver mee met deze opvattingen (McNulty, 1975). Smith is geen voorstander van onvoorwaardelijk en compleet laissez-faire. Hij ziet wel degelijk en rol voor de overheid, zolang zij de handel maar niet verstoort. Smith houdt een betoog om de *natuurlijke vrijheid* van het individu volledig in tact te laten, omdat juist dit de maximale accumulatie oplevert (Naggar, 1977). Belastingen moet goedkoop te innen zijn, ze moeten worden geheven op het moment dat belastingbetalers het best in staat zijn ze te betalen, ze moeten in verhouding staan tot datgene wat de betalers er voor terugkrijgen van de staat en ze moeten niet willekeurig maar duidelijk en vaststaand zijn. Smith wil luxe producten ook zwaar belasten. Basisproducten als aardappels, groenten, melk en boter moeten niet belast worden, juist omdat ze noodzakelijk zijn. Vlees van de slager daarentegen is een luxe product, wat niet iedere arbeider zich kan veroorloven en kan dus als luxegoed worden gezien en mag daarom belast worden van Smith. In dit belasten van luxe ziet Smith een vrijheid, juist omdat de mensen die haar betalen de keus hebben om dit product wel of niet te kopen.

Smith ziet een rol voor de overheid in het promoten van algemene welvaart door publieke arbeid en instituties (Viner, 1927). Hij maakt zich vooral sterk voor (verplicht!) onderwijs (Freeman, 1969), wat

---

⁵¹ Een permanente, vrij stroom van goederen over de hele wereld.

⁵² P.J. O'Rourke, *The Wealth of Nations* van Adam Smith, Atlantic Book, 2006, chapter 3

⁵³ In zijn *Fable of the Bees*

⁵⁴ TMS VII, section II, chapter I

ons heel modern in de oren klinkt. Hij wilde zelfs dat het verplichte onderwijs door de belastingbetaler werd gefinancierd.

Smith is ook realistisch. Hij zegt dat naarmate een land zich economisch ontwikkelt, ook de defensie van dit land op orde dient te zijn. Ook daar is een overheid voor nodig. Ook hier is specialisatie en arbeidsverdeling de crux. In een tijdperk van herders waren mensen zowel herder als soldaat. In de samenleving van de landbouwers waren de kosten voor oorlog relatief laag. Smith bewijst dat met de situatie in de middeleeuwen. Het rare is dat in een tijdperk van handel de kosten van de defensie enorm hoog zijn. Smith zegt daarover: juist in een tijdperk waar iedereen zich optimaal inzet als smid, wever of als boer, is het een heel dure aangelegenheid om oorlog te gaan voeren. Juist omdat de tijd van de handwerklieden wel beter besteed kan worden. Het lijkt Smith ook geen goed idee om de belastingen maar omhoog te doen, om zo genoeg geld te hebben voor een oorlog. Al het geld dat in belastingen wordt gestopt, wordt niet altijd uitgegeven. Hij stelt voor om in tijden van oorlog, een soort 'war-tax' in te voeren. Ook in dit voorbeeld is het duidelijk dat Smith de ontwikkeling van de mens direct koppelt aan een economisch onderwerp. In dit geval het financieren van een oorlog. Dit voorbeeld laat zien dat Smith de economische vraagstukken opmerkt, analyseert en hen in de context van de menselijke vooruitgang plaatst.

2.4. Moraal en economie

Er was beloofd om terug te komen op de rol van moraal in het ontwikkelingsproces van de mens. De economische groei van de samenleving draagt bij aan de uiteindelijke innerlijke verbetering van de mens. Er is een positief verband tussen de economische ontwikkeling en de ontwikkeling van de mens. Dat lijkt een tegenstrijdigheid. De zelfingenomen persoon, gedreven door zelfbelang wordt een beter mens naarmate hij en zijn omgeving inderdaad meer goederen krijgen. Juist in de christelijke traditie, van waaruit Smith schreef, is dit een lastig punt. Rijkdom en overmatige luxe worden vaak gezien als moreel kwaad. Smith is kritisch tegenover overmatige luxe. Het hebben van fortuin brengt voor- en nadelen met zich mee, zeker op moreel gebied. Daar gaat een substantieel deel van de TMS over⁵⁵. Veel meer dan dat Mandeville dat doet. Smith beschrijft ook in de meer politiek getinte passages over de taak van de overheid om te zorgen voor de armen. Daar houdt het niet op, juist die armen, de onderkant van de samenleving moet men deugdzaam gedrag bijbrengen. Maar de menselijke drang tot verbetering van de eigen situatie, dat is iets wat Smith zeker niet afkeurt. Dat is voor hem juist de drijfveer van de economie. Economische groei is nodig om de mensen in de samenleving als geheel te laten groeien. Om zo de mensheid te ontwikkelen.

De wisselwerking tussen deugdzaamheid en economische vooruitgang is heel goed zichtbaar in Smith's visie op arbeid. Hierin verschilt hij zeer van de Griekse filosofen, die arbeid als iets minderwaardigs zagen. Slaven en arbeiders werkten, burgers die deden hogere zaken met elkaar. Smith ziet dat compleet anders. Je bent verplicht om hard te werken voor je geld. Een soort calvinistisch arbeidsethos komt bij Smith om de hoek kijken. Dat is goed voor de arbeider zelf, die door hard te werken middelen om zich heen verzamelt waardoor zijn situatie verbeteren zal maar ook voor zijn omgeving. Een hardwerkende persoon heeft meer geld over voor behoeften die niet primair zijn. Met dat geld onderhoudt hij weer andere mensen. Zo brengen zij elkaar op een hoger niveau. Werken is goed voor de individuele mens en voor de mensheid. Zo zie je weer de afhankelijkheidsrelatie tussen individu en samenleving.

---

⁵⁵ TMS, Section III: 'Of the Influence of fortune upon the sentiments of mankind, with regard to the merit or demerit of actions.'

Een morele overeenstemming in de samenleving is belangrijk. Wij moeten het eens zijn over substantiële zaken als het beschermen van privébezit. Anders zal een economie nooit functioneren. In het tweede deel van de TMS gaat het eerste hoofdstuk over *Justice and Beneficence*. De vergelijking tussen deze twee deugden. Ze gaan hand in hand. Rechtvaardigheid en weldadigheid zijn twee onmisbare onderdelen in de interdependente relatie tussen mensen. Smith zegt het als volgt⁵⁶:

‘As society cannot subsist unless the laws of justice are tolerably observed, as no social intercourse can take place among men who do not generally abstain from injuring one another; the consideration of this necessity, it has been thought, was the ground upon which we approved of the enforcement of the laws of justice by the punishment of those who violated them. Man, it has been said, has a natural love for society, and desires that the union of mankind should be preserved for its own sake, and though he himself was to derive no benefit from it.’

Conclusie

Er is nog veel meer over de morele opvattingen van Smith te zeggen. Het belangrijkste voor zijn mensvisie is dat het een essentieel onderdeel van het deugdzame leven van de individuele mens is, binnen de samenleving. Het morele en sociale van de mens is belangrijk om mee te nemen in een economische analyse, juist omdat het in de economie gaat over relaties tussen mensen. De uitwisseling tussen deze perspectieven is bij Smith onderdeel van een groot systeem. Het systeem dat hij in zijn geheel bestudeert. Dat hele systeem beschrijft hij in WoN. En met dat boek werd Smith de stamvader van de economie. Met een mensvisie die in zijn tijd geplaatst moet worden. Met aspecten die compleet verschillen van onze mensvisie nu. Smith houdt mensvisie en methodologie bij elkaar. Het is zijn manier van wetenschap bedrijven. Daarover volgt nu meer in het concluderende laatste hoofdstuk.

---

⁵⁶ TMS, Part II, Section II, Chapter III

Hoofdstuk drie: Samenhang mensvisie en methodologie

In de vorige twee hoofdstukken zijn de methodologie en de mensvisie van Smith uitvoerig behandeld. De kenmerkende en dragende facetten van de twee pijlers onder zijn theorie zijn hier uitvoerig uiteengezet. De belangrijke vraag die dan overblijft is de volgende. Hoe hangen mensvisie en methodologie samen? Wanneer Smith bekeken wordt als persoon die relevant is voor de economen van nu, dan moet Smith ook wat te bieden hebben aan economen. Er zijn heel veel mensen die een interessant mensvisie hebben of een vernieuwende methodologie. Dat wil echter niet zeggen dat deze visies of praktijken direct raakvlak hebben met de economie. Vervolgens wil ik ingaan op de samenhang tussen de mensvisie en de methodologie van Smith. Smith was nooit de vader van de economie geworden zonder zijn mensvisie en methodologie. Ik wil dit hoofdstuk afsluiten met een aantal aanbevelingen voor de huidige economie. Dan zal ik mij vooral richten op het gemis van een aantal facetten in de socio-economische analyse van tegenwoordig die nog wel aanwezig zijn bij Smith.

In dit hoofdstuk zal het werk van *Maurice Brown* een leidraad zijn. In zijn boek 'Adam Smith's Economics; Its Place in the Development of Economic Thought (1988)' gaat hij uitvoerig in op de samenhang tussen methodologie en mensvisie. Vroeg in de inleiding van zijn boek⁵⁷ poneert hij zijn stelling die hij vervolgens uit gaat werken:

It is that Smith's work can plausibly be interpreted as a coherent and well-developed 'dialectic materialism' based upon philosophical and anthropological premisses (....) and thus offering an alternative explanation of socio-historical change'

Nu zet Brown in op het grote verschil van verklaren tussen Marx en Smith, iets wat ik verder zal laten liggen maar dat het hier weer gaat om de grote ontwikkeling die Smith wil beschrijven, lijkt duidelijk. In bovenstaand citaat vallen een aantal zaken op, zaken die zeer belangrijk zijn in de relatie tussen methodologie en mensvisie.

3.1 Een groot project, één methodologie, één mensvisie

Allereerst het woordje *coherent*. Het gaat om een coherent systeem dat Smith ontwikkelt. Het gaat hier om het hele oeuvre van Smith, zowel TMS, WoN als zijn brieven en essays. Brown betoogt dat zijn epistemologie, als behandeld in het eerste hoofdstuk, zowel aan de basis ligt van WoN als van TMS. Brown maakt een duidelijk onderscheid tussen de externe wereld (dat wat wij echt zien) en de interne wereld (dat wat wij denken). Die relatie is voor hem belangrijk om aan te tonen dat economie maar ook moraal hetzelfde benaderd worden bij Smith. Hierin speelt taal een belangrijke rol. Dat is een vrij moderne opvatting die Smith hier ten toon spreidt. Het is pas in het structuralisme en later bij de pragmatisten dat de taal in de methodologie van wetenschap echt een belangrijk punt wordt. Smith is zich heel erg bewust van het feit dat systemen, modellen en (natuurkundige) theorieën tijdelijk zijn. De transitie van het ene systeem naar het andere (van Kepler naar Newton bijvoorbeeld) heeft te maken met de taal, de interne manier waarop wij dingen begrijpen⁵⁸.

Op dit punt brengt Brown ook de fysische en de sociale wetenschappen van Smith bij elkaar. Ze zijn één, juist omdat het telkens weer gaat om die onderliggende epistemologie, de manier waarop wij dingen verstaan en steeds meer leren begrijpen⁵⁹. Wij hebben in de vorige hoofdstukken gezien dat dit punt bij zowel mensvisie als methodologie een basisidee was. De voortgang van de mens, de

---

⁵⁷ Page 1

⁵⁸ Idem: Page 35

⁵⁹ Idem: Page 37

drang om zaken beter te begrijpen. Hier treffen ze elkaar dus al maar ze houden hier ook twee grote, oogwaarschijnlijk verschillende onderdelen van het werk van Smith, bij elkaar. Brown zegt daarover:

Both (physical and social sciences) are seen as extensions of man's basic interaction with nature, and must, therefore, share the same underlying epistemology.

Smith bestudeert economische instituties op dezelfde manier als hij natuurkundige objecten analyseert. Ook hierin vindt hij dat het gaat om die *dialectische* werking van de intrinsieke fase van het bevatten en begrijpen en de externe observaties. Brown gaat zelfs zover dat hij zegt⁶⁰ dat wetenschap bij Smith *fundamenteel homogeen* is en dat zelfs de moraalwetenschap daaronder valt. Juist omdat ze gebaseerd zijn op alledaagse observaties en de drang van de mens om dat beter te begrijpen. Deze visie laat Smith's methodologie en mensvisie naadloos aansluiten op zijn economische analyses.

3.2 Dialectiek

Het woord dialectiek viel hierboven al even. Nu is dat een woord dat Smith niet direct gebruikt en is het een moderne lezing van wat Smith doet⁶¹. Dat begrip van dialectiek past Brown ook toe op twee andere aspecten van Smith's werk. Namelijk de werking tussen de individualistische mens die gedreven wordt door zelfbelang en zijn verhouding tot de samenleving waarin hij opereert. Deze twee zaken beïnvloeden elkaar, niet in de zin dat ze constant botsen, maar wel in de zin dat ze tegengesteld lijken en elkaar toch verder brengen. De *individualistic strain* van Smith en het idee van de samenleving als geheel brengt hij op verschillende manieren samen⁶². Allereerst door de organische blik op de samenleving. Hierin noemt Brown de psychologische verklaringen die besproken zijn in het hoofdstuk over de mensvisie, dat de mens het vermogen heeft zich de positie van de ander in te denken en dat daardoor ook zijn eigen handelen beïnvloed wordt. De tweede manier waarop Smith deze dialectiek behandelt is het historische perspectief. De wisselwerking in de ontwikkeling (economisch, juridisch en sociaal) van staten en de ontwikkeling van het individu. Brown noemt nog de opkomst van de Scottish Historical School en de opkomst van het pietisme als oorzaken maar die zijn niet van belang in het verhaal over mensvisie en methodologie.

Wel van belang is het idee van groei, het vooruitbrengen. Dat zit zowel in de methodologie als in de mensvisie. De mens wordt steeds meer volwassen, om in de termen van de pedagogiek te blijven. Net zoals de wetenschap en haar methoden dat worden. De wisselwerking tussen de menselijke geest en het vatten van de externe objectiviteit in de wereld is een ontwikkeling. Een duidelijk *teleologische* ontwikkeling. Ook dat is eerder aanbod gekomen. Hierin verwerkt Brown zowel het idee van de impartial spectator⁶³ als later het idee van de onbedoelde gevolgen⁶⁴. Hij concludeert⁶⁵:

This, I will suggest in due course, is as close as Smith comes to having a teleology in that he holds that human (practical) reason, working through a long process of sympathetic interaction will develop and evolve, and that the results of this process are embodied in changing social structures. Individuals both create these structures, and are in turn shaped by the, in an ongoing dialectical interaction.

---

⁶⁰ Idem, page 39

⁶¹ Vooral page 82 en 83

⁶² En dat is een prestatie op zich, want dit is een oud filosofisch probleem.

⁶³ Page 67

⁶⁴ Page 128.

⁶⁵ Page 68

3.3 De brede blik van Smith

Een volgend argument waarom we de mensvisie en methodologie van Smith bij elkaar moeten houden als bouwstenen voor zijn werk is omdat Smith het zelf doet. Hij houdt moraalfilosofie, rechten, economie en natuurwetenschap bij elkaar. De ontwikkeling van moraliteit gaat samen met de ontwikkeling van de economie. Daar is een causaal verband tussen. Je kunt dus economie in zijn volledigheid bestuderen zonder iets te zeggen over de invloed van moraal. Andersom is het ook waar. Een slecht functionerende bank, frauduleuze rechtspraak, of moreel wanbeleid zorgt ervoor dat het economisch slecht gaat. Bij onvoldoende mogelijkheden tot kapitaalinvesteringen zal het land niet zijn optimale opbrengst genereren. De handel op de markt zal niet functioneren als er structureel handelaren de boel bedotten. Of een landheer die zijn landarbeiders wreed behandelt, zal niet het maximale uit de arbeiders halen. Deze eerste twee voorbeelden proberen wij nog wel te ondervangen in onze samenleving. Door goed toe te zien op instituties en door de rechtspraak onafhankelijk te houden. Hoewel dit heel anders is dan hoe Smith hiernaar kijkt (als een soort fysisch proces) valt vooral op dat deze laatste factor (het morele) vaak onderbelicht of zelfs overgeslagen wordt in de huidige maatschappij. Alleen al het voorbeeld van een huidige economieopleiding: er wordt aandacht gegeven aan instituties en bepaalde basiskennis over de juridische gang van zaken worden behandeld, terwijl een vak als ethiek schittert door afwezigheid. Terwijl Smith bijvoorbeeld arbeid ziet als productiemiddel dat ingezet kan worden maar tegelijkertijd als iets moreels. Werken is goed, werken wordt gewaardeerd. Juist omdat het in economie ook over mensen en menselijke gedrag gaat is dat een belangrijke les van Smith.

Wat een heel ondergewaardeerd iets in de economie van tegenwoordig is, zijn de onbedoelde gevolgen van het menselijk handelen. Juist omdat Smith via zijn methodologie vol historisch besef en bijna fysische precisie de economie analyseert valt hem dat op. Tegelijkertijd heeft dit bijzonder veel te maken met zijn visie op de mens. Een mens is niet volledig rationeel, hij maakt fouten, handelt op basis van de omstandigheden die constant veranderen. Brown wijdt een heel hoofdstuk aan dit fenomeen van 'Purposive action an unintended consquences'. Vanuit zijn benadering van zelfinterest en empathie belandt hij in een puur economische analyse van lange- en korte termijn denken⁶⁶. Ook de notie van de *Invisible Hand* komt volgens Brown hieruit voort. Maar wat is dan het resultaat van deze al dan niet bedoelde gevolgen? Is het rijkdom, welvaart, vrede, een volgroeide mens? Het gaat om (moreel verantwoord) menselijk geluk⁶⁷.

'True human happinsss does not depend upon rich and material goods, but upon leisure and contemplative activity. In so far as the rich actually increase their 'utility', it is in terms of vanity – the satifcation they derive from what we would no call 'conspicuous consumption'.

Als laatste wijst Brown op de analyse van Smith van economische concepten als prijs, kapitaal accumulatie, winst, innovatie en nut. Deze concepten zijn onderdeel van zijn algemene theorie over de vooruitgang van mens en samenleving. In die grote ontwikkeling is de commerciële markt een belangrijk ijkpunt. De historische benadering van deze economische concepten (methodologie) en de analogie met de ontwikkelingsfasen van de mens (mensvisie) vormen de basis door deze conceptuele analyse van Smith.

---

⁶⁶ Page 128.

⁶⁷ Page 131

Conclusie

Aan het eind van deze scriptie is het goed om terug te kijken naar de hoofdvraag. Hoe is in Smith's werk methode en mensvisie met elkaar verweven? In de eerste twee hoofdstukken zijn respectievelijk de methodologie en de mensvisie van Smith uiteengezet. Smith's werk bleek gestoeld te zijn op een belangrijke opvatting over kennis en de menselijke drang daartoe. Het bij elkaar houden van de wetenschappen in dit project was kenmerkend voor Smith. De ontwikkeling van de mens en de samenleving is voor hem een natuurlijk iets. Economie is in dat proces een onmisbare schakel. Economie is voor Smith niet een harde, mathematische wetenschap, het is de analyse van interdependente relaties, als onderdeel van een veel groter geheel, namelijk de studie naar de ontwikkeling van de mensheid. Smith houdt mensvisie en methodologie bij elkaar. Hij laat ons zien dat kijken naar mensen een essentieel onderdeel van de economie is. Waarom handelt de mens zoals hij dat doet? Het zien van economie als een wetenschap die gaat over mensen en het in de context plaatsen van de economie binnen de samenleving is iets wat wij kunnen leren van Smith. Het bij elkaar houden van moraal, mensvisie en economische wetenschap is wat mij betreft een mogelijk antwoord op de crisis binnen de economische wetenschap. Deze methodologie van Smith geeft namelijk een heel andere kijk op de huidige economie dan de harde en cijfermatige analyses van tegenwoordig. Deze les lijkt serieus te worden genomen in de huidige economie, vooral door de behavioral economists. Misschien is dat wel de les van Smith, misschien geeft Smith als stamvader ons wel de aanzet tot een herleving van de economische wetenschap.

Beperkingen en afsluiting

In deze scriptie ben ik met zevenmijlslarzen door het oeuvre van Adam Smith gelopen. Zijn rijke nalatenschap kon ik daar onmogelijk recht mee doen. Alles wat we wel zeggen over Smith is een keuze maar ook juist de dingen die ik niet zei. Zo is het ook met het gebruik van secundaire literatuur over Smith. Verder analyses over de zin en betekenis van Smith voor de huidige economie zouden mijns inziens zinvol zijn. Het zou meerdere scripties vereisen om die intuïtie te onderbouwen.

Literatuurlijst

- Avila, M. (1976). Smith and undeveloped nations. *Review of social economy*. Vol 34, 345-358.
- Beckermann, H. (1940). Adam Smith's Empiricism and the Law of Nature, Parts I-II. *Journal of Political Economy*, Vol. 48(4) , 703-734.
- Broadie, A. (2003). The human mind and its Powers. In A. Broadie, *The Scottish Enlightenment* (pp. 60-78). Cambridge: Cambridge University Press.
- Broadie, A. (2003). *The Scottish Enlightenment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brown, M. (1988). *Adam Smith's Economics: Its Place in the Development of Economic Thought*. Worcester: Billings & Sons, limited.
- Brown, R. (2006). Social Sciences. In K. Haakonssen, *The Cambridge History of Eighteenth-Century philosophy (Vol.2)* (pp. 1069-1106). Cambridge: Cambridge University Press.
- Coase, R. (1976). Adam Smith's View of Man. *Journal of Law and Economics*. Vol. 19, 529-546.
- Fay, C. (1934). Adam Smith, America, and the Doctrinal Defeat of the Mercantile System. *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 48 , 304-316.
- Foley, V. (1975). Smith and the Greeks: A reply to professor McNulty's Comments. *History of Political Economy*, Vol. 7(3), 379-89.
- Forbes, D. (1954). 'Scientific' Whiggism: Adam Smith and John Millar. *Cambridge Journal*, Vol 7, 643-70.
- Freeman, R. (1969). Adam Smith, Education and Laissez-Faire. *History of Political Economy*. Vol. 1, 173-186.
- Garret, A. (2006). Human nature. In K. Haakonssen, *The Eighteenth-Century Philosophy* (pp. 190-200). Cambridge: Cambridge University Press.
- Gee, J. (1968). Adam Smith's social welfare function. *Scottish Journal of Political Economy*. Vol. 15, 283-289.
- Henderson, J. (1954). The macro and micro aspects of the Wealth of Nations. *Southern Economic Journal*, 25-35.
- Hume, D. (1738). *A Treatise of Human Nature*. Oxford: Oxford University Press.
- Hume, D. (1748). *An Enquiry Concerning Human Understanding*. Oxford: Oxford University Press.
- Hutchison, T. (1976). Adam Smith and The Wealth of Nations. *Journal of Law and Economics*, Vol 19 (3), 507-528.
- Israel, J. (2013). Europe and the remaking of the World. In J. Israel, *Democratic Enlightenment* (pp. 413-595). Oxford: Oxford University Press.
- James, S. (2006). The passions and the good life. In D. Rutherford, *Early Modern Philosophy* (pp. 199-219). Cambridge: Cambridge University Press.
- Kirzner, I. M. (1960). *The Economic Point of View*. California: Institute for Humane Studies.

- Macfie, A. (1961). Adam Smith's Theory of Moral Sentiments. *Scottish Journal of Political Economy*. Vol. 8, 12-27.
- Macfie, L. (1959). Adam Smith's Moral Sentiments as Foundations for his Wealth of Nations. *Oxford Economics Papers*. Vol. 11, 209-228.
- McNulty, P. (1975). A Note of the division of labor in Plato and Smith. *History of Political Economy*, 372-378.
- McNulty, P. (1975). A Note on the Division of Labor in Plato and Smith. *History of Political Economy*, Vol. 7 (3), 372-378.
- Meek, R. (1971). Smith, Turgot, and the 'Four Stages' Theory. *History of Political Economy*. Vol.3, 9-27.
- Moos, S. (1951). Is Adam Smith out of date? *Oxford Economic Papers* Vol 3., 187-201.
- Muller, J. (1954). Social Science as the anticipation of the unanticipated. In J. Muller, *Adam Smith in his time and ours* (p. 77). New Jersey: Princeton University Press.
- Muller, J. Z. (1993). *Adam Smith in his time and ours*. Princeton: Princeton University Press.
- Naggar, T. (1977). Adam Smith's laissez fair. *The American Economist*. vol. 21, 35-39.
- Norton, D. F. (2009). An Introduction to Hume's Thought. In D. F. Taylor, *The Cambridge Companion to David Hume* (pp. 1-39). Cambridge: Cambridge University Press.
- O'Rourke, P. (2007). *On the Wealth of Nations*. Bookwell: Atlantic Books, vertaling Jan Willem Reitsme
- Otteson, J. R. (2000). The Recurring of Das Adam Smith Problem. *Quarterly History of Philosophy*, Vol 17 (1), 51-74.
- Pokorny, D. (1978). Smith and Walras: Two Theories of Science. *Canadian Journal of Economics*, Vol 11 (3), 387-403.
- Recktenwald, H. (1978). An Adam Smith Renaissance anno 1976? The Bicentenary output - A Reappraisal of his Scholarship. *Journal of Economic Literature*, Vol. 16, 56-83.
- Roll, E. (1976). The Wealth of Nations 1776-1976. *Lluds Banks Review*, 119, 12-22.
- Salomon, A. (1945). Adam Smith as Sociologist. *Social research* Vol. 12, 22-42.
- Schumpeter, J. A. (1954). *History of Economics Analysis*, 185.
- Sebastiani, S. (2014). Nations, nationalism and national characters. In A. Garrett, *The Routledge Companion to Eighteenth Century Philosophy* (pp. 593-617). Abingdon: Routledge.
- Sen, A. (1759,2009). Introduction to The Theory of Moral Sentiments. In A. Smith. New York: Penguin Books.
- Skinner, A. (1972). Adam Smith: Philosophy and Science. *Scottish Journal of Political Economy*, Volume 29 (3), 307-319.
- Skinner, A. (1976). Adam Smith: The Development of a System. *Scottish Journal of Political Economy*, Vol. 32 (2), 111-132.

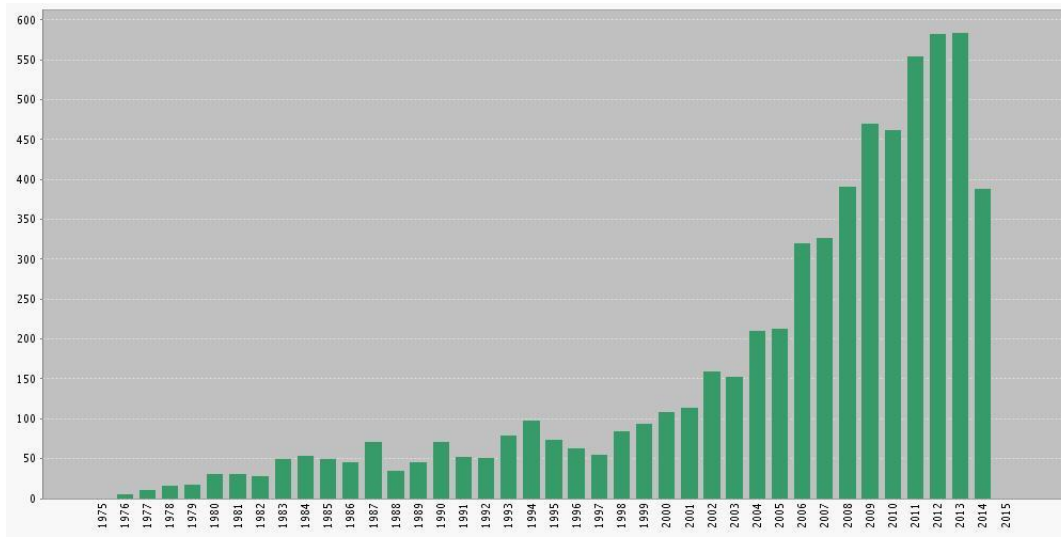
- Skinner, A. (1979). Adam Smith: An Aspect of Modern economics? *Scottish Journal of Political Economy*, Vol 26 (2), 109-125.
- Skinner, A. (2003). Economic Theory. In A. Broadie, *The Cambridge Companion to The Scottish Enlightenment* (pp. 194-195). Cambridge: Cambridge University Press.
- Skinner, A. S. (2009). Hume's principles of political economy. In J. T. David Fate Norton, *The Cambridge Companion to Hume* (pp. 381-413). Cambridge: Cambridge University Press.
- Sloan, P. R. (2006). From Natural History to anthropology. In K. Haakonssen, *The Cambridge History of the Eighteenth-Century Philosophy* (pp. 930-934). Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, A. (1795). *The Principles which lead and direct Philosophical Enquiries; Illustrates by the history of Astronomy*. Glasgow: Glasgow Edition.
- Smith, A. (1976). History of Ancient Physics. In *The Glasgow edition of the Works and Correspondence of Adam Smith, Volume 5* (pp. 191-215). Oxford: Oxford Clarendon Press.
- Smith, A. (1976). The History of the Ancient Logics and Metaphysics. In A. Smith, *The Glasgow edition of the Works and Correspondence of Adam Smith, volume 5* (pp. 216-240). Oxford: Oxford Clarendon Press.
- Sobel, I. (1979). Adam Smith: What Kind of Institutionalists was He? *Journal of Economic issues*, Vol. 13 (2), 347-368.
- Spiegel, H. (1976). Adam Smith's Heavenly City. *History of Political Economy*, Vol 8 (4), 478-493.
- Thomson Reuters. (2014, september 2). Opgehaald van Web of Science:
http://charts.webofknowledge.com/ChartServer/draw?SessionID=Y1bogvaxvjAHKj4rLRx&Product=UA&GraphID=PI_BarChart_2_full
- Thomson Reuters. (2014, september 9). Opgehaald van Web of Science:
http://charts.webofknowledge.com/ChartServer/draw?SessionID=Y1bogvaxvjAHKj4rLRx&Product=UA&GraphID=TC_BarChart_2_full
- Vara. (2013, september 6). Opgehaald van vara.nl: <http://dewerelddraaitdoor.vara.nl/media/242308>
- Viner, J. (1927). Adam Smith and Laissez Faire. *Journal of Political Economy*. Vol. 35, 228-230.
- West, E. (1976). Adam Smith's Economics of Politics. *History of Political Econoy*, Vol. 8 (4), 515-539.
- White, D. (1976). Adam Smith's Wealth of Nations. *Jounral of the History of Ideas*, Vol 37, 715-720.
- Wight, J. B. (2002). *Saving Adam Smith*. New York: Prentica Hall, Inc.
- Wood, P. (2003). Science in the Scottish Enlightenment. In A. Broadie, *The Cambridge Companion to The Scottih Enlightenment* (pp. 94-116). Cambridge: Cambridge University Press.
- Worland, S. (1976). Mechanistic Analogy and Smith on Exchange. *Review of Social Economy*, Vol. 34 (3), 245-257.
- WRR. (2013). *'Naar een lerende economie. Investeren in het verdienvermogen van Nederland'*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Bijlages

Bijlage 1: Bron Web of Science: Alle citaten van deze mannen zijn geplaatst op de y-as en de jaren staan op de x-as.

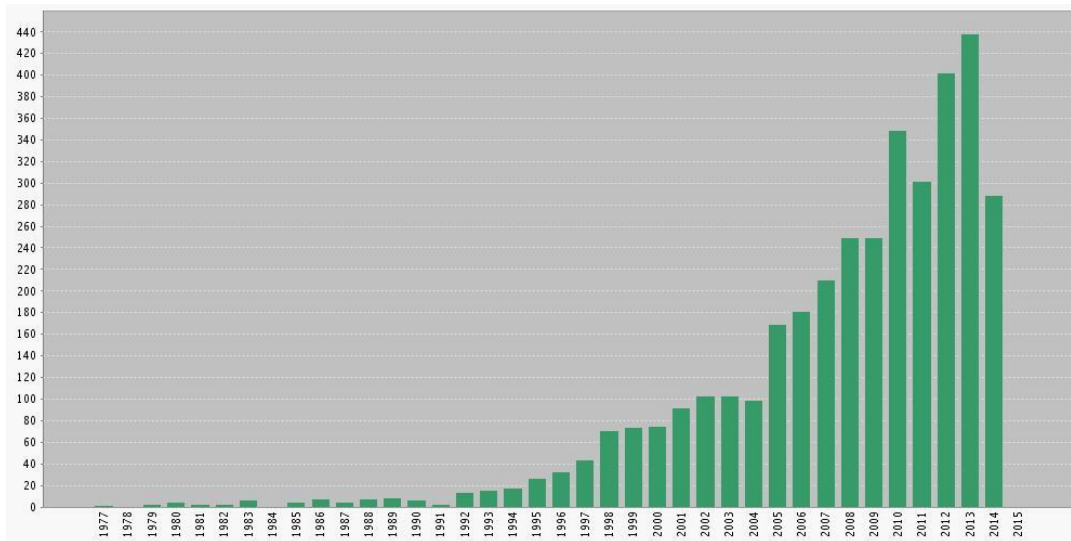
1.1 Keynes

honderdtallen

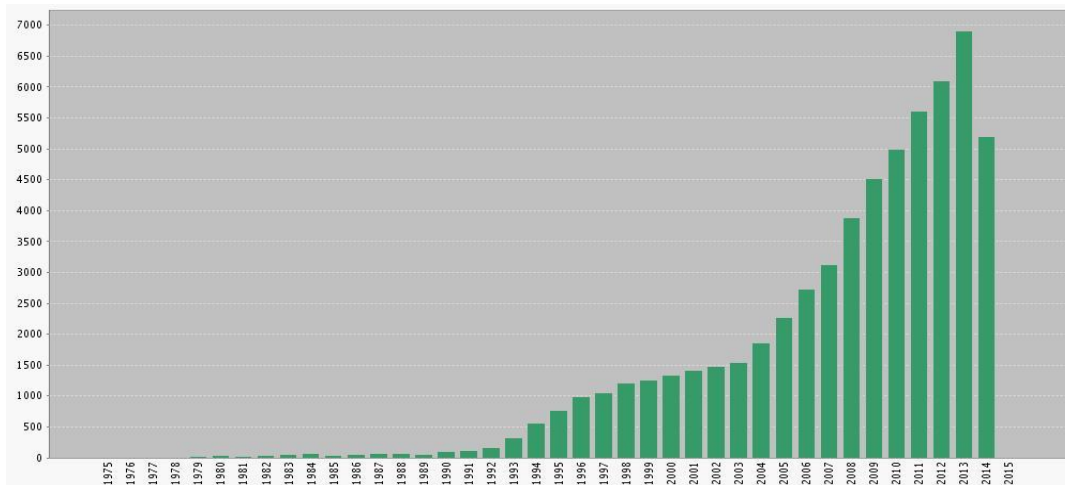
1.2 Hayek

honderdtallen

1.3 Friedman

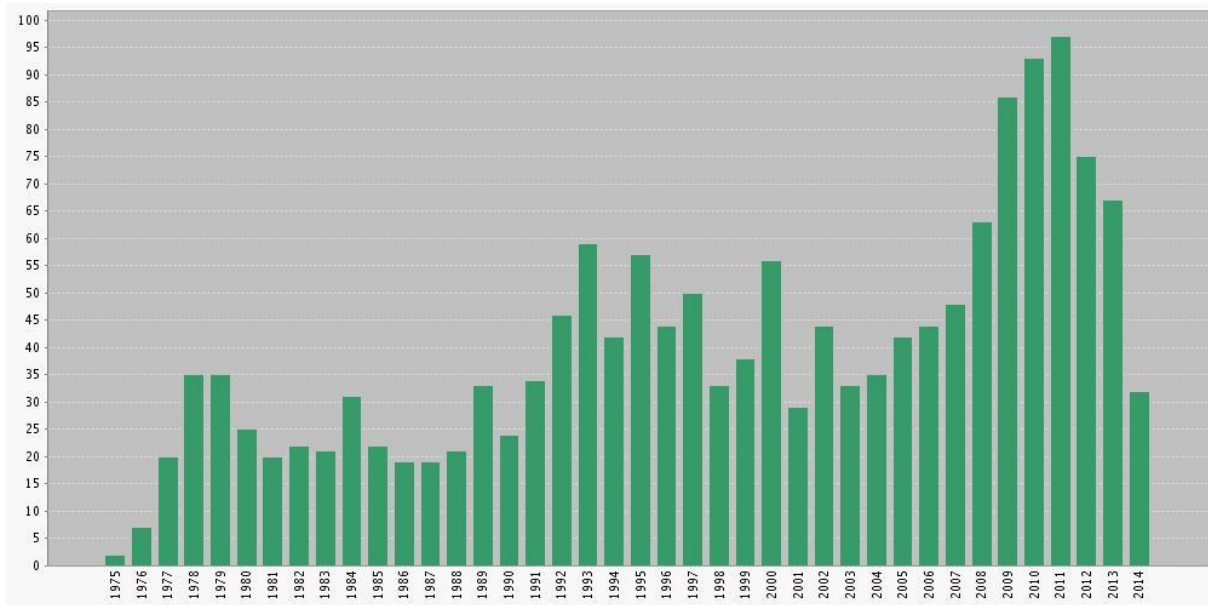
Duizendtallen (!)

Bijlage 2

Secundaire werken (in absolute aantallen op de y-as) over Adam Smith van 1975 – 2013 (x-as)

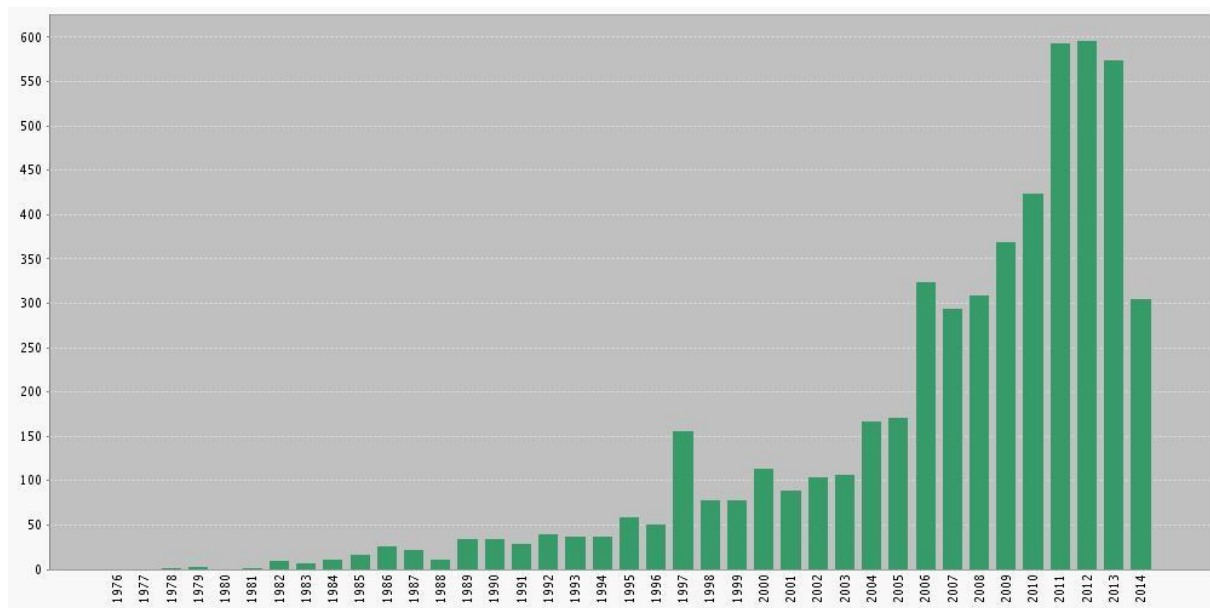

Bron: Web of Science

http://charts.webofknowledge.com/ChartServer/draw?SessionID=Y1bogvaxvjAHKj4rLRx&Product=UA&GraphID=PI_BarChart_2_full

Bijlage 3

Aantal citaten in wetenschappelijke literatuur (in absolute aantallen op y-as) vanaf 1975 – 2013 (x-as)

Bron: Web of Science

http://charts.webofknowledge.com/ChartServer/draw?SessionID=Y1bogvaxvjAHKj4rLRx&Product=UA&GraphID=TC_BarChart_2_full